

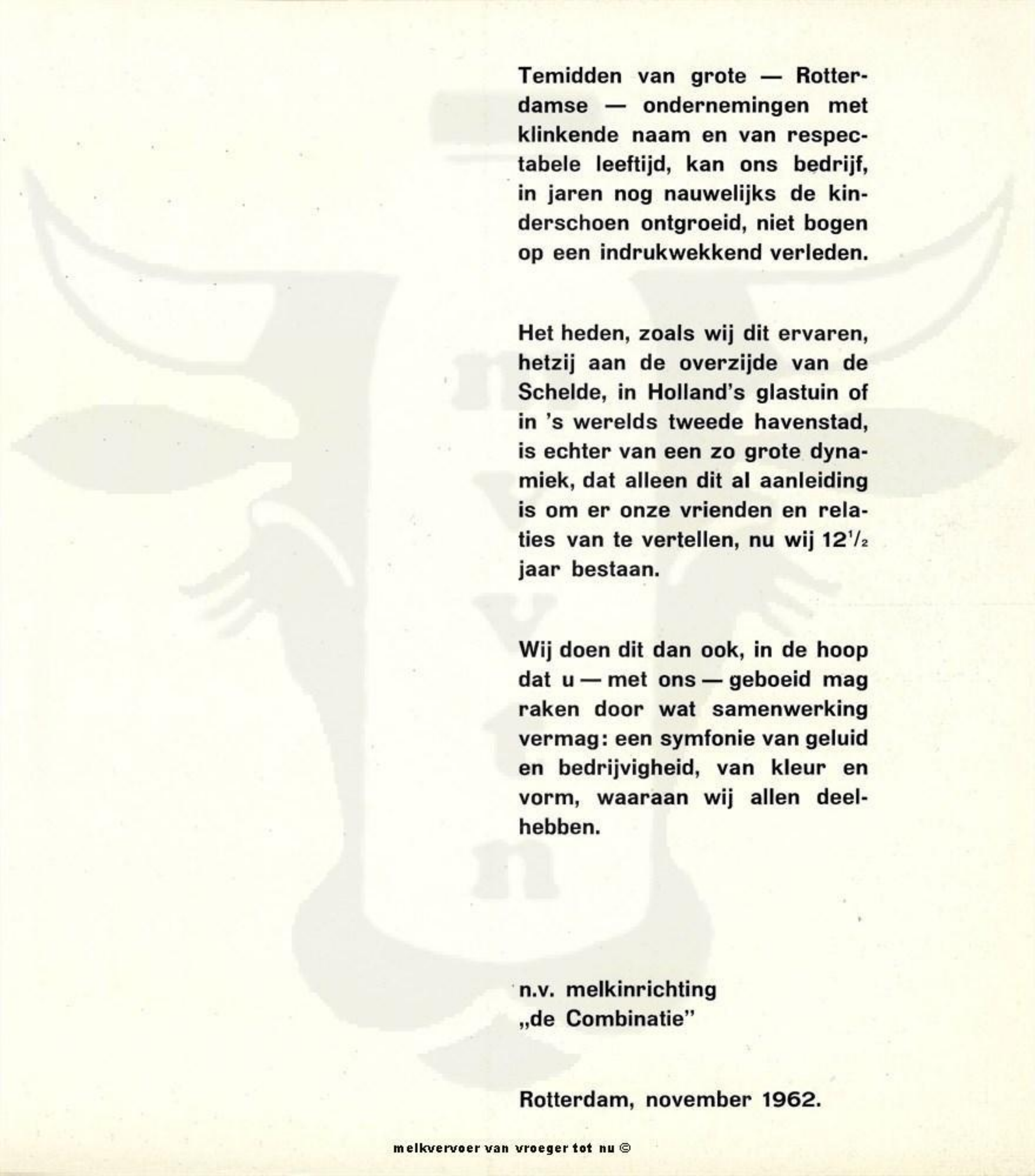
symfonie van samenwerking

**12½ jaar n.v. melkinrichting „de Combinatie”
Rotterdam 1950 - 1962**

Foto: F. Rotgans

melkvervoer van vroeger tot nu ©

Temidden van grote — Rotterdamse — ondernemingen met klinkende naam en van respectabele leeftijd, kan ons bedrijf, in jaren nog nauwelijks de kinderschoen ontgroeid, niet bogen op een indrukwekkend verleden.

Het heden, zoals wij dit ervaren, hetzij aan de overzijde van de Schelde, in Holland's glastuin of in 's werelds tweede havenstad, is echter van een zo grote dynamiek, dat alleen dit al aanleiding is om er onze vrienden en relaties van te vertellen, nu wij 12^{1/2} jaar bestaan.

Wij doen dit dan ook, in de hoop dat u — met ons — geboeid mag raken door wat samenwerking vermag: een symfonie van geluid en bedrijvigheid, van kleur en vorm, waaraan wij allen deelhebben.

n.v. melkinrichting
„de Combinatie”

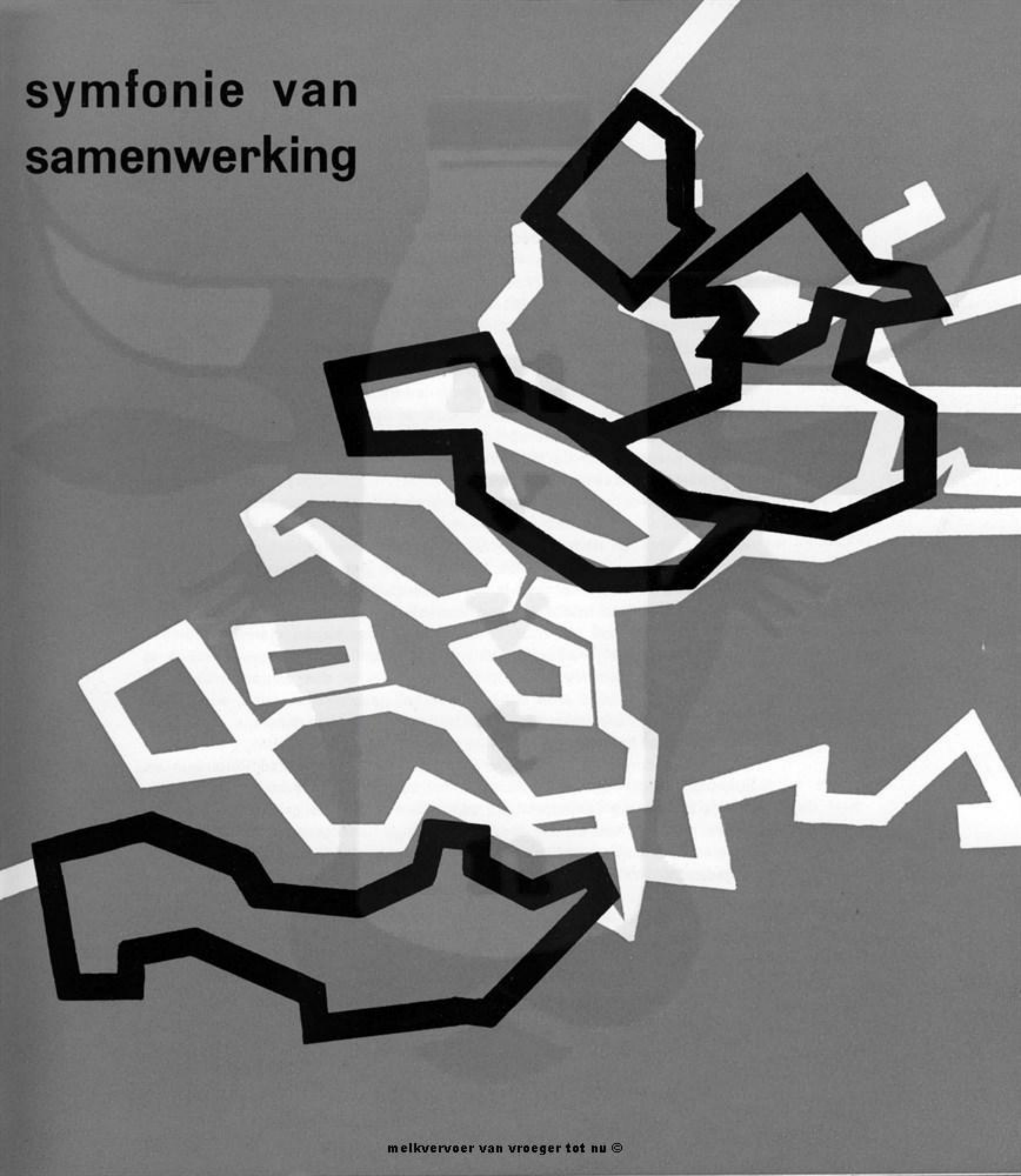
Rotterdam, november 1962.

„de Combinatie” - Overschie

handen — mensen, auto's, ijzer,
staal en beton —
wentelend glas en rollende wielen,
wervelend poeder in
kokers van glanzend metaal —
draaien kolkend kokend
in een onafgebroken stroom melk

symfonie van samenwerking

Zacht sissende, ronkende en soms rinkelende geluiden, werkende handen en draaiende kettingen, vormen samen een symfonie van bedrijvigheid, die iedere dag opnieuw opklinkt in de bedrijven van de n.v. melkinrichting de Combinatie. Dat wil zeggen in Overschie — niet ver van rijksweg 13, tussen Den Haag en Rotterdam, waarover onophoudelijk auto's jagen. Dat is in Naaldwijk, temidden van de kassen van Holland's glastuin en in Maasdam — in het wijde boerenland van de Hoeksewaard met zijn statige hoeven. Maar dat is ook in Middelharnis, nu nog een slapend stadje, waar om het uur de boot uit Hellevoetsluis aanlegt — en in Terneuzen, centrum van Zeeland's Vlaamse land waar, langs het kanaal naar het belgische Gent, grote industrieën gevestigd zijn.

Een symfonie, ontstaan uit koele zakelijkheid en nuchtere berekening, gedirigeerd vanuit Rotterdam. Een samenspel vol boeiende facetten en met onloochenbare charme. Boeiend door de wijze van werken, de organisatie van aanvoer van de grondstof en afzet van de produkten, imponerend door zijn produktiecapaciteit, leerzaam door de wijze van samenwerking tussen twee tegengestelde belangengroepen die elkaar vonden en met doortastendheid een bedrijf — de grootste melkinrichting van Rotterdam — opbouwden. Een bedrijf, dat daardoor uniek genoemd mag worden; wat zich in snel tempo ontwikkelde en daarmee het bewijs leverde hoe door verstandig samengaan en met inachtneming van rechten en plichten beiderzijds een voor allen bevredigend resultaat behaald kan worden. Boeiend ook door de concentratie van bepaalde werkzaamheden in het moederbedrijf, waardoor de meest economische wijze van werken in de zo kapitaal-intensieve melkinrichtingen mogelijk is; door het samenspel met de andere bedrijfseenheden om de, over het gehele jaar gezien, wisselende melkaanvoer zo snel mogelijk doelmatig te verwerken en tenslotte, niet in de laatste plaats, boeiend door de wijze waarop afstanden overbrugd worden en men de toekomst verwacht. Want in die toekomst zullen stad Rotterdam en Europoortgebied, randstad Holland en recreatie-eiland Goeree-Overflakkee en ook de kanaalzône Terneuzen-Gent een andere aanblik krijgen. Het ene gebied zal de gevolgen van de komende veranderingen sneller ondervinden dan het andere. Maar ontegenzeglijk zullen zij er de invloed van ondergaan. De bevolkingsdichtheid zal nog verder toenemen en nieuwe industrieën, die honderden mensen werk geven, zullen tot ontwikkeling komen. Dijken en dammen zullen gebouwd worden, waardoor afstanden verminderen en recreatiegebieden gemakkelijker bereikbaar zullen zijn. Bij dit alles mag verwacht worden, dat de welvaart verder toeneemt.

In deze dynamische ontwikkeling in het westen en zuid-westen van ons land staat een bedrijf van 12.000 melkveehouders en circa 450 slijters, waarvan

iedere groep 50 % van de aandelen bezit en waarvan men dus gezamenlijk eigenaar is. Een bedrijf, nog jong van jaren, maar flink uit de kluiten gewassen en met werklust voor wat komen gaat. Dat wil zeggen, dat reeds plannen voor de verdere ontwikkeling klaar liggen en dat — tussen alle bedrijven door — gebouwd, vergroot en nieuw materiaal aangeschaft wordt.

Tussen alle bedrijven door — en dat zijn er heel wat!

Dagelijks onderhoudt een truck met oplegger, met een nuttig laadvermogen van 22.000 kg goed gekoelde produkten, de verbinding tussen Overschie en Terneuzen.

Dagelijks ook staat een koelwagen op de pont naar Middelharnis om er de in Overschie gefabriceerde produkten af te leveren en de emballage mee terug te nemen. Tegelijkertijd worden de nodige produkten in Naaldwijk en Maasdam bezorgd en worden deze op de veertien uitgiftestations, waar de ruim 660 slijters ze weer uit de koelcel overnemen, afgeleverd; er rijden koelwagens af en aan om de 650 scholen in de gemeenten Rotterdam, Schiedam en Vlaardingen te bevoorraden en er worden ook ziekenhuizen, fabrieken en andere afnemers voorzien. In totaal leggen de 37 vrachtwagens die gebruikt worden voor dit melkvervoer dan ook jaarlijks circa 900.000 km af — dat is meer dan 20 maal de aarde rond! En ondertussen is het bij ieder van de bedrijven zelf nog een drukte van belang met op- en afladen van de wagens der detaillisten om de consumenten naar verlangen tevreden te stellen en een twintigtal melkautomaten goed bevoorraad te houden. Deze gehele — dagelijks terugkerende — bedrijvigheid op zo vele verschillende punten in het werkgebied laat zich niet in een paar woorden vangen. En toch is deze bedrijvigheid er nog maar uitsluitend op gericht om een vlotte distributie van goed gekoelde produkten in meer dan zeventig plaatsen en plaatsjes mogelijk te maken en staat als zodanig los van het eigenlijke bedrijfsgebeuren.

Dat bedrijfsgebeuren speelt zich af binnen de muren van het bedrijf in Terneuzen, maar ook in Naaldwijk, waar bij zomerdag de melkpoederfabricage op volle toeren draait; in Overschie, waar in grote aantallen en in onafzienbare rijen de gevulde flessen van de lopende banden komen; in Maasdam en in Middelharnis; bedrijven met een speciale functie in de hele onderneming, al is het dan soms regionaal.

De grondstof die deze gehele bedrijvigheid mogelijk maakt, de melk, wordt dagelijks bij duizenden liters aangevoerd. Zij wordt echter niet van dag tot dag, maar van jaar tot jaar besteld en schommelingen in de produktie moeten dan ook binnen de bedrijven van de Combinatie worden opgevangen.

Daaruit volgt, dat in tijden van hoge melkaanvoer, de ter plaatse niet te ver-

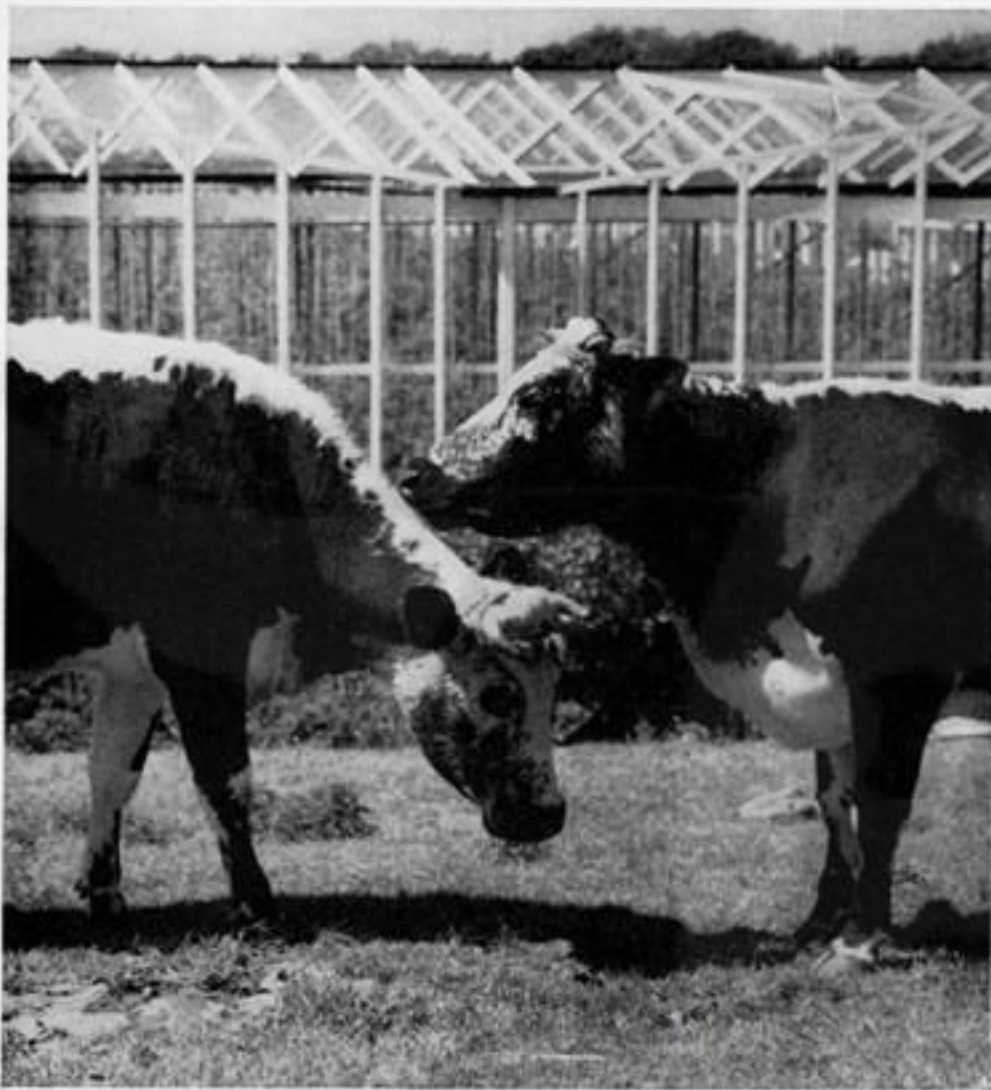

werken melk overgeheveld wordt naar een van de andere bedrijven. „Combinatie“-auto's vindt men dan ook niet alleen langs de weg, gevuld met voor consumptie gereede produkten. Neen, een tankwagen die melk van Maasdam naar Overschie of van Terneuzen naar Naaldwijk vervoert, is geen zeldzaamheid!

Het golvend verloop van de melkproduktie — met topaanvoeren wanneer de koeien in de weide komen — en daaruit voortvloeiend, een sterk teruglopende produktie in de winter, terwijl de vraag naar melkinrichtingsprodukten het hele jaar door nagenoeg constant is, maakt het noodzakelijk, in de zomer méér melk te ontvangen om in de winter zo goed mogelijk voorzien te zijn van kwalitatief hoogwaardige verse melk. Noodzaakt dit in bepaalde perioden van het jaar reeds tot verschuivingen in de melkaanvoer van het ene bedrijf naar het andere, de gehele bedrijfsplanning maakt dit nog meer gewenst. De hoge investeringen, noodzakelijk om economisch verantwoorde produktie-eenheden met volledig roestvrij-stalen apparatuur in te richten, maken het slechts daar verantwoord om volledig toegeruste bedrijven op te zetten, waar nu — of in de toekomst — het hoogst mogelijke rendement verwacht mag worden.

Daaruit is dan ook een zekere arbeidsverdeling voortgekomen: Overschie — het moederbedrijf — waar de produktie van melkinrichtingsprodukten zo volledig mogelijk plaats vindt en waar de produktie van gesteriliseerde melk geconcentreerd blijft ter voorziening in eigen afzet en ter distributie bij de andere bedrijven; Maasdam — van veel geringer omvang dan Overschie — ondergaat thans een aanzienlijke uitbreiding van de produktiemogelijkheden om straks zelfstandig het gehele gebied ten zuiden van de Maasoevers, inclusief Goeree-Overflakkee, wanneer de vaste verbinding met de Hoekse Waard gereed is, te kunnen bedienen. Naaldwijk, het specifieke bedrijf om in bepaalde gedeelten van het jaar melk van andere bedrijven over te nemen en te verwerken tot melkpoeder met daarnaast aanmerkelijke produktiemogelijkheden voor melkinrichtingsprodukten. En dan tenslotte de bedrijven te Middelharnis en Terneuzen — het eerste bedrijf met beperkte verwerkingsmogelijkheden en het bedrijf Terneuzen, waar de in Zeeuws-Vlaanderen gewonnen melk wordt aangevoerd. Een klein gedeelte van de daar aangevoerde melk wordt los in consumptie gebracht.

De overige daar aangevoerde melk wordt overgeheveld naar een van de andere bedrijven. En daarmee zijn wij ongemerkt bij het derde facet van deze symfonie in samenwerking beland: de melkaanvoer. Een bedrijfssonderdeel dat, van buitenaf bekeken, weinig boeiend lijkt. Temeer nog omdat de melk, met uitzondering van een bescheiden hoeveelheid te Terneuzen, franco fabriek geleverd wordt. Maar in werkelijkheid een facet, dat een bedrijvigheid van belang met zich

in Holland's glastuin

Middelharnis . . . ver van de Randstad

tussen Terneuzen en Gent

m

v

v

t

n

voorspel

Het voorspel van de huidige bedrijvigheid in Combinatie-verband speelt zich af in een rumoerig-spannende tijd. Een tijd, waarin in ons goede vaderland nog niet alles aan banden gelegd is en er nog vele vrije wegen naar het eigen succes of . . . bankroet leiden. Aan de vooravond van deze tijd, toen een ongekend hevige crisis ons land in al zijn economische activiteiten trof, waardoor er groeiend begrip voor kwam, dat door samenwerking veel leed en vergeefse arbeid voorkomen kon worden, begonnen drie jonge melkhandelaren hun loopbaan. De een in Rotterdam-Zuid, die evenals de ander in Overschie, toen nog alleen losse melk bij de consumenten afleverde. De derde jonge melkhandelaar legde zich er in deze tijd, nog voor de melkveilingen in opkomst waren, op toe om de melk bij een aantal boeren in de Hoekse Waard op te halen en deze af te leveren bij de slijters. Een bescheiden begin — met een vijftal boeren, een aantal dat allengs werd uitgebreid — totdat hij tenslotte circa 30.000 liter melk per dag verhandelde. Ook het werk van de twee zelfstandige melkslijters breidde zich in de loop der jaren uit doordat ook zij — voor hun collega's — melk bij de boeren gingen ophalen. En zonder het van elkaar te weten, heeft de ontwikkeling van hun uit eigen initiatief ontsproten bedrijvigheden, de crisis der dertiger jaren en de tweede wereldoorlog, hen naar elkaar toegedreven, om tenslotte in één onderneming, ja zelfs in één directiekamer, elkaar te vinden. De weg die zij daartoe hebben moeten afleggen — het is goed hierbij even stil te staan — is niet altijd gemakkelijk geweest. Maar zij hebben elkaar toch gevonden en zijn bereid geweest om een belangrijk stuk van hun zelfstandigheid, die ook door de tijdsomstandigheden al verminderd was, prijs te geven. Daarbij hebben zij ontegenzeggelijk de steun gehad van velen, die met hen, het grote belang van nauwe samenwerking inzagen. Die velen waren o.a. talrijke zelfstandige melkhandelaren die, na de tweede wereldoorlog, niet ten onrechte voor het behoud van hun zelfstandige positie vreesden. De drie zelfstandige ondernemers, die tenslotte de geestelijke moed opbrachten om tot zo nauwe onderlinge samenwerking te besluiten, zijn de heren G. van der Linden, C. Mastenbroek en J. Merbis geweest. Doordat ieder van hen — in zijn bedrijf — reeds over contacten met detaillisten beschikte is het begrijpelijk, dat deze in de loop der jaren uitgebreid werden. Zeer in het bijzonder was dit al het geval bij het bedrijf in de Gaesbeekstraat in Rotterdam-Zuid. Door dit bedrijf aan het begin van de tweede wereldoorlog in een n.v., waarvan slijters mede-aandeelhouders waren, om te zetten, kon een ingrijpende verbouwing beter gefinancierd worden. In die tijd werd het immers duidelijk, dat de overheid eisen zou gaan stellen aan die ondernemingen, waarin men zich bezig hield met het voor consumptie klaarmaken van melk en melkinrichtingsprodukten, terwijl ook

Nederland bouwt: de dam Goeree Overflakkee — Hoekse Waard en in het Europoort gebied

onder de druk van concurrentie, bedrijfsverbeteringen noodzakelijk waren. De invoering van door de overheid gestelde eisen, versneld en verscherpt door de bezetter, maakte het noodzakelijk, eind 1940 melk te kunnen pasteuriseren, koelen en ontromen. Het is de drie ondernemers gelukt aan deze eisen te voldoen, al is het duidelijk, dat na de tweede wereldoorlog aanzienlijke verbeteringen en uitbreidingen noodzakelijk waren.

Was men, zowel in Rotterdam-Zuid als in Overschie, al vóór de tweede wereldoorlog met de aflevering van in flessen verpakte melk begonnen en volgde Maasdam daarmee na 1945, de voortgeschreden techniek en de concurrentie van de zijde van andere in Rotterdam en omgeving opererende bedrijven dwongen tot verdere aanpassing. Welnu, het was onder de drang van dit complex van factoren, dat de ondernemers van de drie bedrijven in 1946 om de conferentietafel gingen zitten. Het spreekt vanzelf, dat zij dit niet buiten hun afnemers om deden, maar hen reeds vroegtijdig bij de onderhandelingen inschakelden. Besloten werd, na rijp beraad, de coöperatieve samenwerkingsvorm te kiezen waarin de n.v. melkinrichting Rotterdam-Zuid reeds in 1946 was omgezet. En wel in dier voege, dat naast de feitelijke coöperatoren, dus de inbrengers der drie inmiddels getaxeerde bedrijven, ook de slijters lid konden worden van de vereniging. Zij brachten weliswaar geen reëel bezit in de coöperatie in, maar beschikten wel over een afzet van aanzienlijke omvang. Om de drie ondernemers schadeloos te stellen voor de door hen ingebrachte bedrijfsactiva, werden dezen door de vereniging betaald met obligaties, waarbij een speciale winstverdelingsclausule hun rechten verder regelde.

Deze intensieve samenwerking tussen de ondernemers onderling, tussen ondernemers en slijters en tussen de slijters onderling, spreekt van een grandioos vertrouwen in de toekomst en geeft blijk van een juist begrip voor de eisen des tijds, zonder echter daarbij elkanders rechten, plichten en eigen verantwoordelijkheden aan te tasten. Het was 24 april 1947 toen deze coöperatie van 3 ondernemers en 151 afnemers opgericht werd, waarmee de eerste stap gezet werd op de weg die naar een verbetering van positie voor alle partijen zou leiden. Voor de melkhandel lag bij de coöperatieve vereniging van vrije melkhandelaren „de Combinatie” u.a., zonder meer de kans van haar leven. Immers, door het lidmaatschap werd men deelgenoot in de voordelen die de organisatie op het vlak van de melkverwerking zou weten te behalen. De drie directeuren van de samenwerkende bedrijven werden directieleden van de coöperatie, al spoedig aangevuld met een vierde directeur — een zuiveltechnicus — de heer J. G. H. van Blarcum.

Intussen was — in een geheel andere sector van de melkbranche — een ge-

duchte en door sommigen gevreesde concentratie ontstaan in de kringen van de melkveehouders. Een belangengroep die in de verdere ontwikkeling van het bedrijf een integrerende rol heeft gespeeld en waarmee reeds vóór de totstandkoming van de eigen organisatie, besprekingen werden gevoerd. Overziet men dit kort geschetste voorspel, dan blijken zeer sterke krachten tot de ontwikkeling van grotere eenheid te hebben geleid. Grotere eenheid, waardoor weliswaar het persoonlijke aspect naar buiten uit aan belangrijkheid inboette, maar waarin, door de hier gekozen vorm, de persoonlijke vrijheid veilig gesteld werd. Hadden tot hiertoe twee belangengroepen, bedrijven en slijters, elkaar gevonden, omdat zij niet buiten elkander konden, de hieruit voortgekomen grotere groep zou op haar beurt weer aansluiting zoeken bij de eerder genoemde belangengemeenschap van melkveehouders. Om van daaruit een bedrijvigheid mogelijk te maken zoals wij die thans, letterlijk en figuurlijk, in Combinatie-verband kennen. Daarmee waren de eerste noten van het thema, waarop de verdere compositie zou worden opgebouwd, op papier gezet. Zeker, reeds was dit thema hoorbaar als een melodie die een van de orkestleden tijdens het stemmen van de instrumenten ten gehore brengt, maar de eerste maten zouden het, zij het nog pianissimo, duidelijker doen opklinken.

J. G. H. van Blarcum

G. van der Linden

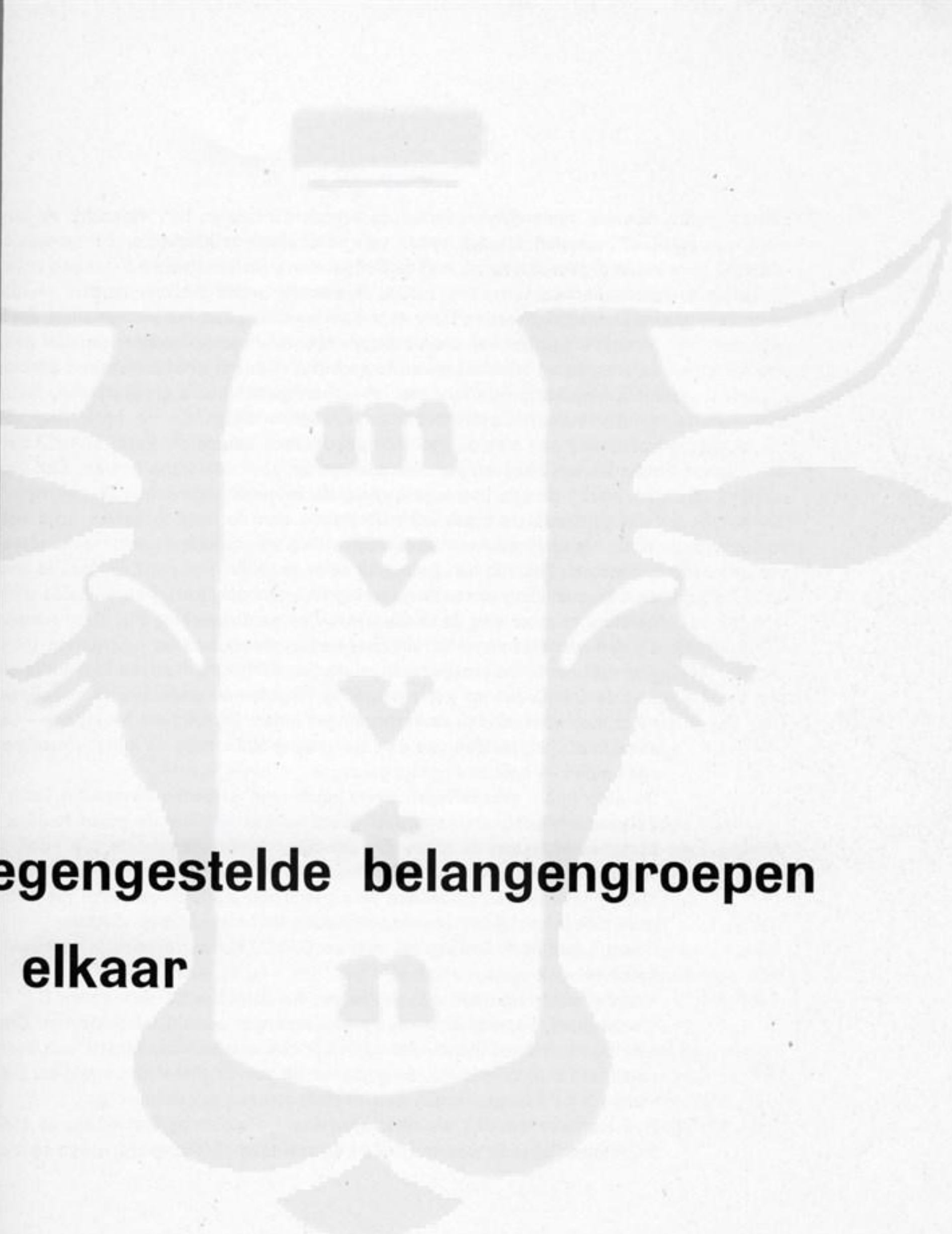
C. Mastenbroek

J. Merbis

melkvervoer van vroeger tot nu

**twee tegengestelde belangengroepen
vinden elkaar**

Was het samengaan waartoe de 3 ondernemers en hun afnemers op 24 april 1947 besloten op zich reeds van verstrekkende betekenis, de samenwerking zoals deze zich daarna met de Coöperatieve Melkcentrale g.a. — een belangengemeenschap van circa 12.000 west-nederlandse melkveehouders — ontwikkelde, ging nog verder. Door deze samenwerking immers werden allen, die bij de produktie en afzet van melk belanghebbenden waren, rondom één tafel gebracht en werden zij allen bij dezelfde bedrijvigheid: het produceren van eerste klas melkinrichtingsprodukten, een levensbelang van beide groeperingen, financieel geïnteresseerd. Zover was men overigens daags na de oprichting van de coöperatie nog niet, al waren er zeker reeds contacten. Eerst in 1950 zou een zeer hechte band tussen alle belangengroepen tot stand komen. Een eenheid die vrucht draagt, hoe tegenstrijdig de belangen ogenschijnlijk ook zijn. Want willen immers de afnemers niet gaarne een zo laag mogelijke prijs voor de af te nemen produkten geven en willen omgekeerd de melkveehouders niet gaarne de melk van hun koeien zo duur mogelijk verkopen? En toch is ondanks deze tegenstelling een samenwerking tot stand gekomen, waarbij beide wèlvaren en die niet meer weg te denken valt. Een samenwerking die, door nauwkeurig afpalen van elkanders terrein, wederzijds vertrouwen en waardering tot stand gebracht heeft. De vroeger wel gehoorde uitdrukking: „straks lopen alle slijters met de C.M.C.-pet op", is reeds lang vergeten en onderstreept nu alleen nog maar, hoe aanvankelijk de verhoudingen lagen. Zij die haar bezigden — en zich daarom afzijdig hielden van de ontwikkeling zoals deze de initiatiefnemers voor ogen stond — hebben ongelijk gekregen.

De door beide groeperingen overeengekomen samenwerkingsvorm heeft door de geboekte resultaten voordeel gebracht aan hen die de moed hadden deze samenwerking aan te gaan. En dat zijn zowel commerciële als kwalitatieve voordelen geweest die in het bijzonder behaald konden worden door een regelmatige aanvoer van voldoende vers gewonnen melk. Alleen deze melk immers leent zich in het bijzonder voor verwerking tot eerste klas produkten.

Daarom ook heeft het besluit, met de C.M.C. samen te werken, verstrekkende betekenis gekregen.

Voordat echter in 1950 een definitieve band tussen Combinatie en C.M.C. gesmeed werd, bestonden er, zoals reeds eerder gemeld, al contacten. *Conditio sine qua non* daarbij was, dat de in oprichting zijnde combinatie van bedrijven en slijters zich verplichtte, de nodige melk van de C.M.C. te betrekken. Daartoe werd na vele besprekingen een overeenkomst gesloten.

Had men aanvankelijk als onderhandelaars al „genoeg met elkaar te stellen", de omstandigheden waaronder de besprekingen plaatsvonden waren op zichzelf

bepaald niet rustig. De nog jonge C.M.C. voerde strijd met de Industriemelk-Inkoop-Vereniging (de I.I.V.), waarin de kopers van boerenmelk zich georganiseerd hadden. De op te richten coöperatie „de Combinatie” werd vanuit dezelfde hoek naar het leven gestaan. In dit kader paste het ook, de slijters onderling tegen elkaar op te zetten. Hoezeer er voor een juist onderling begrip gevochten moest worden komt tot uitdrukking in een brief, die in februari 1947 aan alle melkslijters in Rotterdam en omgeving toegezonden werd, om het standpunt van de coöperatie in oprichting toe te lichten. Daarin staat onder meer:

„Eén belangrijk ding is tot nog toe bewust overgeslagen en dat is juist het punt waar op het ogenblik de storm over opgestoken is. En dat is: de melkaankoop voor het komende jaar. Wij moeten voor onze slijters niet alleen melk hebben, maar ook goede melk. Het moet in de toekomst uitgesloten zijn, dat men afgeeft op die z.g. kleine bedrijfjes die geen industrie achter zich hebben, die aangewezen zijn op poeder en aanvullingsmelk. En omdat dat bij ons voorzat, hebben wij gedrieën de koppen bij elkaar gestoken en hebben met de C.M.C. besprekingen gevoerd die heel, heel anders verliepen dan wij ons hadden voorgesteld. Het is niet waar (lees ook het laatste C.M.C.-blad Melk) dat de veehouders zich willen gaan bemoeien met de kleinhandel. Zij willen aan ieder consumptiemelk verkopen. Maar wat zij niet willen en waar ze groot gelijk in hebben ook, is dat zij zich niet straks weer willen laten afslachten door de z.g. Industrie-bedrijven.”

En even verder:

„P.S. Nadat deze brief gereed was, hebben de standaardisatiebedrijven j.l. maandag vergaderd. Weer zal alles in het werk gesteld worden om de Combinatie (van de drie ondernemers) ongedaan te maken.”

Het is niet gelukt. De coöperatie van vrije melkhandelaren kwam er. De contacten met de C.M.C. resulteerden in een overeenkomst, ingaande op 24 april 1947 en aflopende op 1 mei 1951. De basis voor een hechte samenwerking was daarmee gelegd. Een samenwerking die, voordat de datum van 1 mei 1951 verstreken was, nog heel andere vormen had aangenomen!

De hier gezette stap zou men kunnen vergelijken met de eerste maten van de compositie die thans op zovele plaatsen in Combinatie-verband valt te beluisteren. Maten waarin direct na de inzet van het orkest het thema in verschillende variaties duidelijk wordt. Waarin nog wel niet in alle modulaties een eenheid opklinkt, maar waarin de geladen spanning voelbaar is.

opbouw en ontwikkeling

Nog voor de oprichting van de coöperatieve vereniging van vrije melkhandelaren „de Combinatie” u.a. een feit was, werd een vierde vestigingsplaats van het bedrijf in wording aangekocht: een pand aan de Sluisjesdijk bij de Waalhaven. Hier werd de produktie van gesteriliseerde melk geconcentreerd, zodat uiteindelijk vanuit vier verschillende punten met een — zij het nog bescheiden — arbeidsverdeling, de distributie in de nieuwe opzet kon aanvangen. Namelijk vanuit Maasdam, Rotterdam-Zuid, Sluisjesdijk en Overschie.

Was er aldus de meest ideale opzet tot stand gekomen om een zo groot mogelijke omzet tot zich te trekken en daardoor de positie van de gehele melkhandel in Rotterdam en omgeving te versterken, het werken vanuit deze vier verschillende punten was zeker niet gemakkelijk! De concurrentie was buitengemeen fel, de bedrijfsuitrusting verdiende aanvulling, het was, als alle begin, zeer moeilijk. Langs alle mogelijke wegen is het de jonge onderneming uitermate moeilijk gemaakt. De overeenkomst met de C.M.C. was nog nauwelijks getekend of er ontstond een diepgaand conflict met de overheid, die — de concurrentie was daar niet vreemd aan — door ingrijpen het bestaan bedreigde. Auto's waren nauwelijks of niet te krijgen, waardoor het contact tussen de bedrijven die elkaar moesten bevoorraden en die noodzakelijk waren voor de bevoorrading van de slijters, ernstig stagneerde. Uren heeft men op de produkten moeten wachten. Hierin verbetering aanbrengen was zeker geen luxe, maar wel een hele toer! Beslist geen geringere opgave was het overigens, over voldoende flessenmateriaal te beschikken. Bevreesd voor represailles van andere afnemers en onder invloed van de toen nog heersende schaarste aan grondstoffen, gaf de melkflessenindustrie geen gehoor en moest men zich — tot op de lorrenmarkt toe! — de nodige flessen verschaffen. Had men aan deze bedrijfsaspecten al de handen vol, intern vergden de bedrijfsinrichtingen minstens evenveel aandacht. In kwalitatief opzicht bleef er veel te wensen over, wat de concurrentie nog moeilijker maakte. In die dagen is er onnoemlijk veel werk verzet. In ruimten die veel te klein waren, met machines die een veel te geringe capaciteit hadden en die ook op andere punten niet altijd even smetteloos werkten, heeft men, met 171 medewerkers, geploeterd en gezwoegd om de moeilijkheden het hoofd te bieden. En niet zonder succes!

Terwijl de melkaanvoer van de drie bedrijven in 1946 nog ongeveer dertig miljoen kilogram bedroeg, was deze in het boekjaar mei 1947 t/m april 1948 gestegen tot bijna 35 miljoen kilogram. Het jaar daarop nam deze aanvoer tot bijna 42 miljoen kilogram toe, terwijl de opbrengst van de verkopen de 7,4 miljoen gulden naderde! In dit jaar beschikte men reeds over een twintigtal vrachtauto's en vijf aanhangwagens. In 1950/1951 — toen radicale veranderingen werden

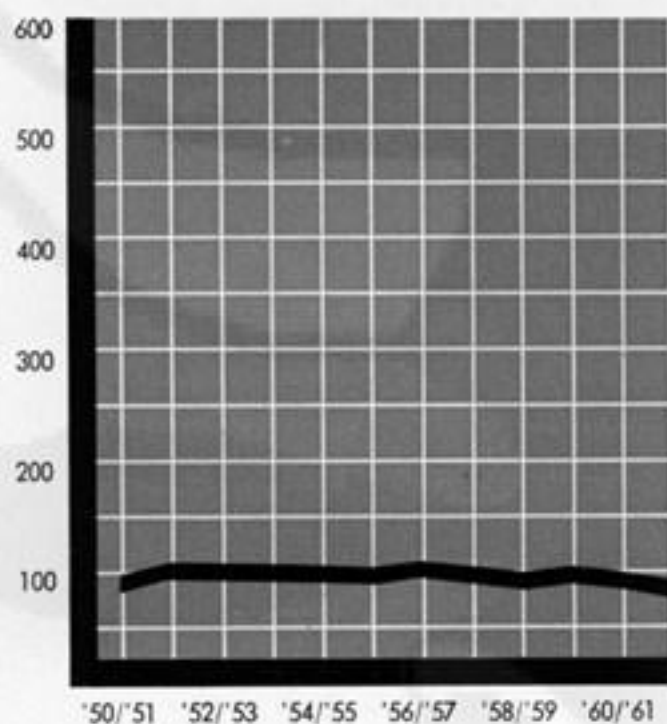
doorgevoerd en het bedrijf na drie jaren hard werken een positie veroverd had, die vruchten begon af te werpen — was de melkaanvoer gestegen tot ruim 45,7 miljoen kilogram.

De toenemende omvang van de bedrijvigheden en de gedecentraliseerde ligging, waardoor vele ongemakken ontstonden, brachten de Coöperatie „de Combinatie” en haar belangstellende contractant, de Coöperatieve Melkcentrale g.a., alweer snel om de conferentietafel. Begin mei 1948 is het gesprek over een andere wijze van samenwerken tot stand gekomen — een samenwerking die op 8 december 1950 haar bekroning vond in de oprichting van de n.v. melkinrichting „de Combinatie” — een onderneming met een maatschappelijk kapitaal van één miljoen gulden. De helft van de aandelen van deze N.V. kwam in handen van de C.M.C. en de andere helft werd in handen gesteld van een inmiddels opgericht administratiekantoor „de Combinatie”, waarvan de drie samenwerkende ondernemers en de Coöperatieve Vereniging de aandelen in bezit hadden. Deze, ietwat ingewikkelde, figuur werd gekozen om het uitgangspunt van de onderhandelingen, n.l. dat beide partijen een evengrote zeggenschap in de nieuwe onderneming dienden te bezitten, recht te doen wedervaren. Een recht, dat slechts gewaarborgd kon zijn, wanneer uitsluitend de Coöperatieve Vereniging in de gelegenheid zou zijn, 50 % van de aandelen geheel op haar naam te schrijven. Tot op dat moment berustten echter nog belangrijke rechten bij de oude inbrengers en was het voor de Coöperatieve Vereniging nog niet mogelijk, het bezit van 50 % van de aandelen zelf te verwerven. Ieder der aandeelhouders van het administratiekantoor, de Coöperatieve Vereniging en de heren Van der Linden, Mastenbroek en Merbis, bezat drie aandelen op naam. Men had dus volledig gelijk stemrecht. De uitgave van certificaten van aandelen van de N.V. door het administratiekantoor, maakte het mogelijk, dat de Coöperatieve Vereniging, door doelmatig beheer en dank zij de haar toevloeiende gelden uit de nabetalingen van de N.V., deze certificaten kon overnemen van de andere eigenaren van het kantoor. Nog geen drie jaar na de oprichting van dit kantoor, bezat de Coöperatieve Vereniging reeds nagenoeg de helft van deze uitgegeven certificaten. Nog eens twee jaar later, in 1955, verwierf men alle certificaten van aandelen van de N.V. En daarmee was het lot van het administratiekantoor, beheerd door de heer A. van Hilten, snel bezegeld. Op 6 april 1956 werd het opgeheven. Melkhandelaren en melkveehouders stonden, als gelijkgerechtigden, naast elkaar in één Naamloze Vennootschap — en zouden er gezamenlijk hun schouders onderzetten om de onderneming tot een nog grotere ontwikkeling te brengen.

Met de oprichting van de n.v. „de Combinatie” hield de Coöperatieve Ver-

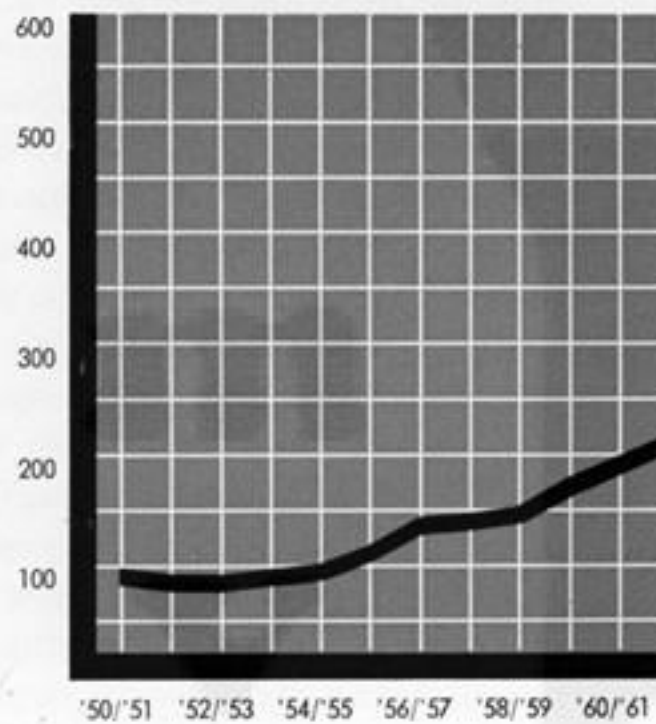
omzetverloop van verschillende producten (1950/1951 = 100)

gestandaardiseerde losse melk

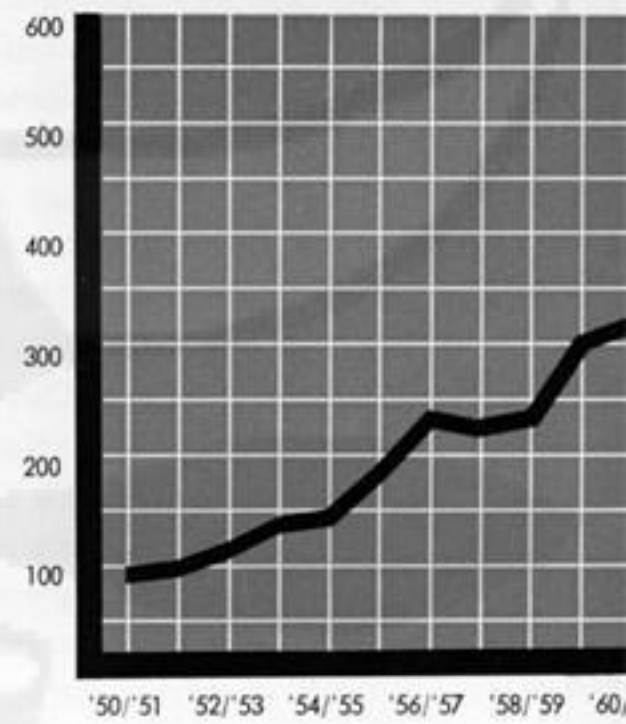
1961/1962 : 21 miljoen liter

verpakte, gepasteuriseerde melk

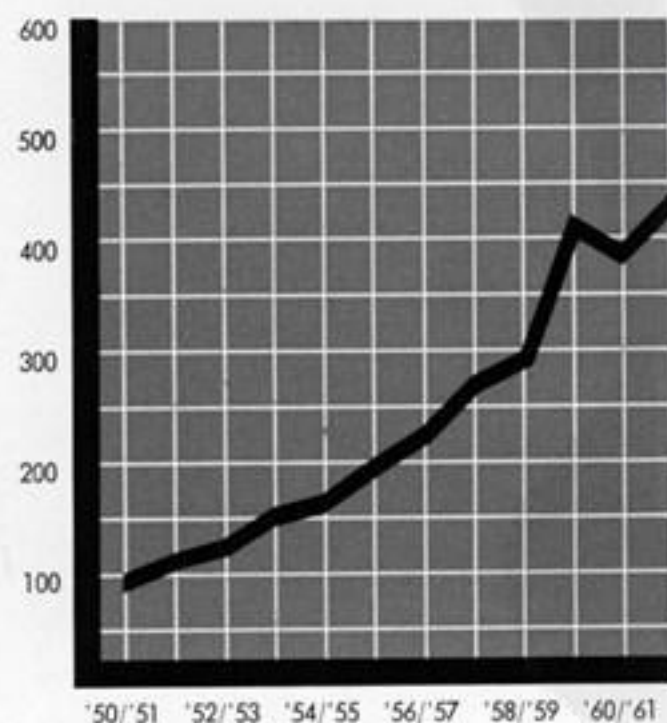
1961/1962 : 23 miljoen liter

gesteriliseerde melk in flessen

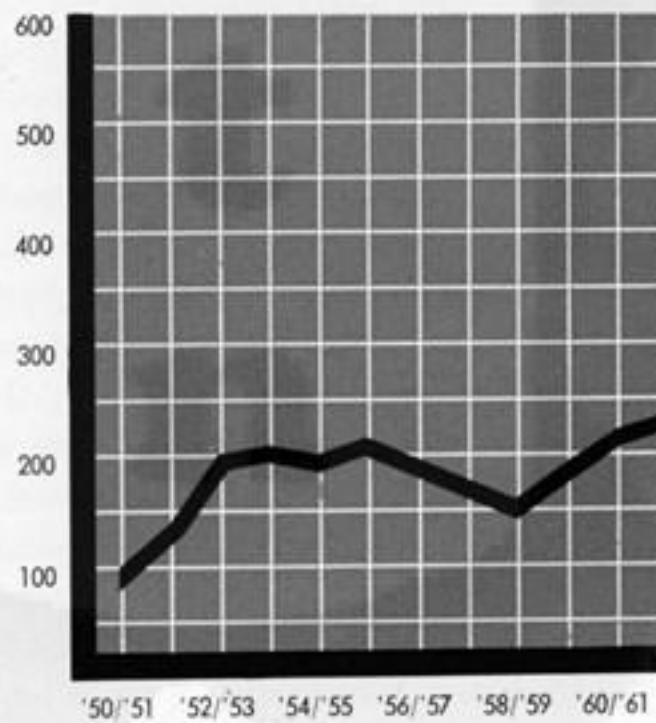
1961/1962 : 15,5 miljoen liter

karne- en taptemelk in flessen

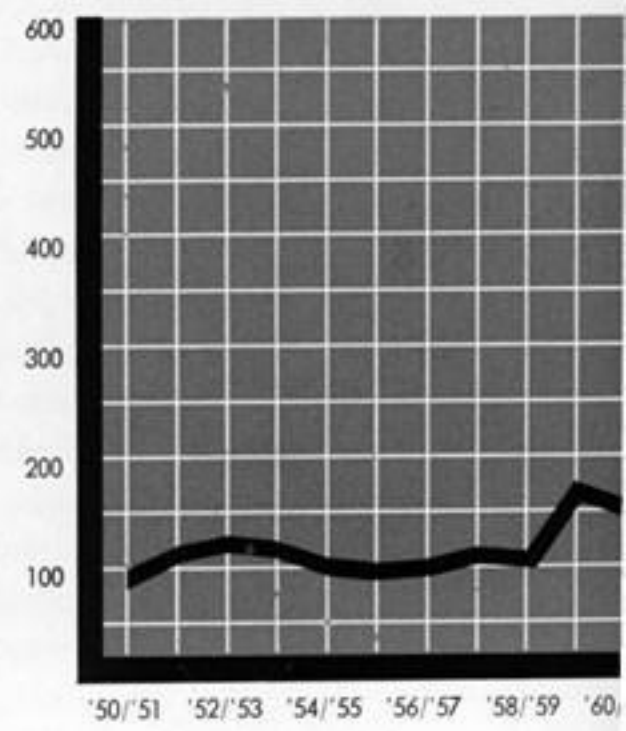
1961/1962 : 3,7 miljoen liter

zoetemelksepap in flessen

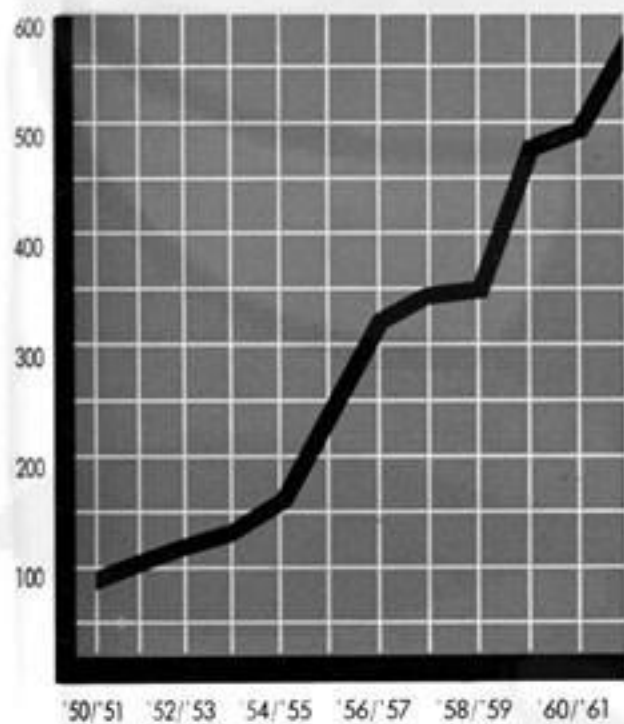
1961/1962 : 627.000 liter

karnemelksepap in flessen

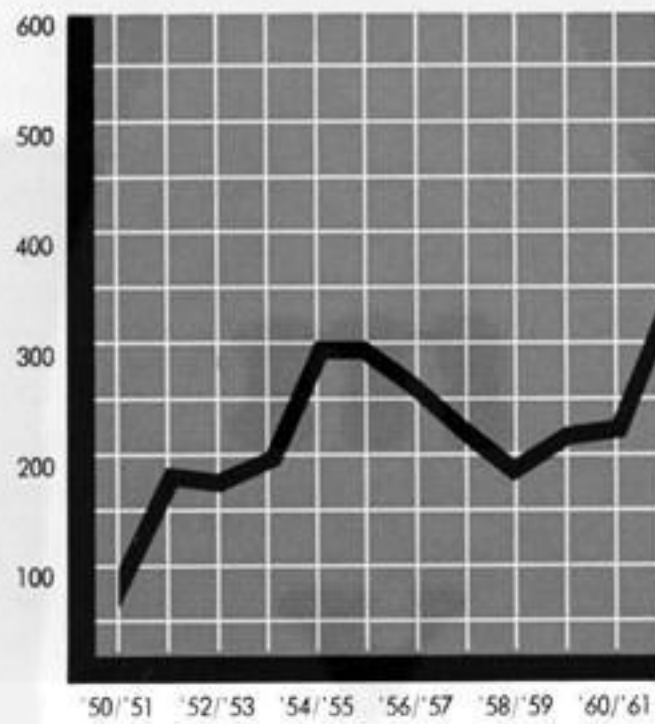
1961/1962 : 1,4 miljoen liter

melkyoghurt in flessen

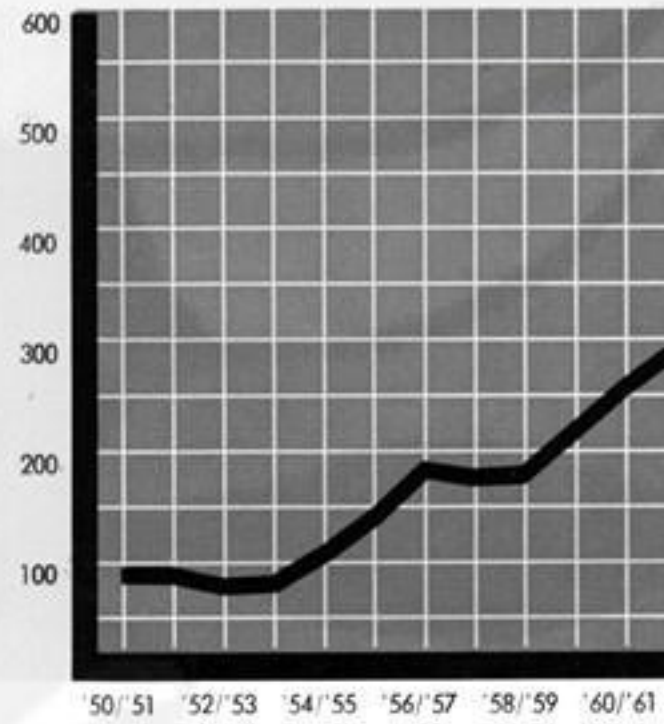
1961/1962 : 4,9 miljoen liter

bulgaarse yoghurt in flessen

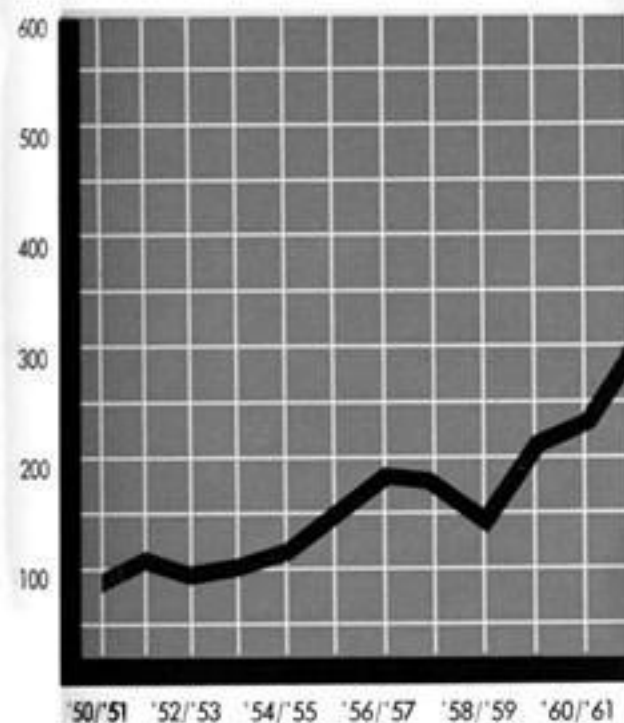
1961/1962 : 48.000 liter

slag- en koffieroom in flessen

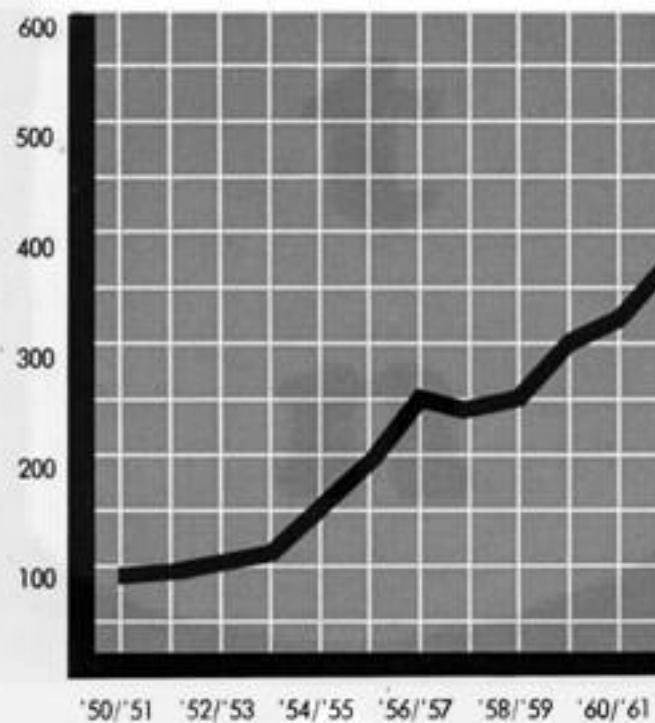
1961/1962 : 288.000 liter

chocolademelk in flessen

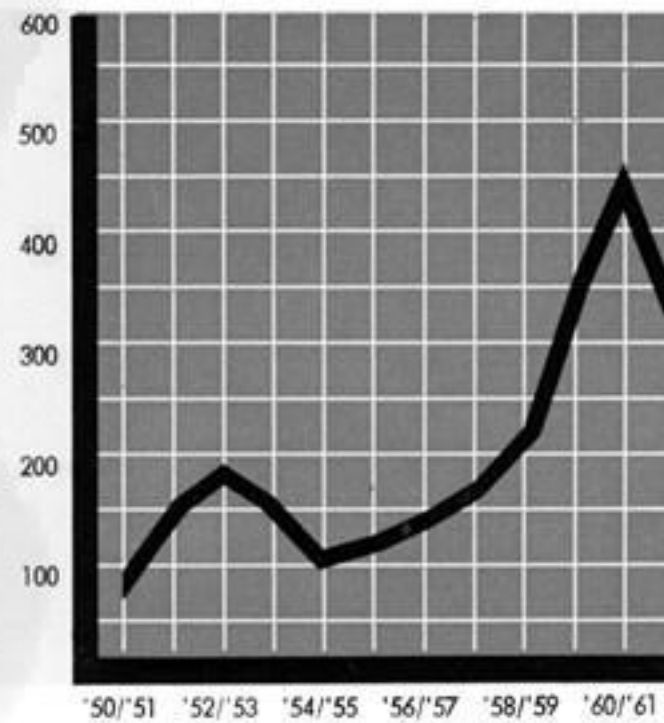
1961/1962 : 545.000 liter

aantallen flessen

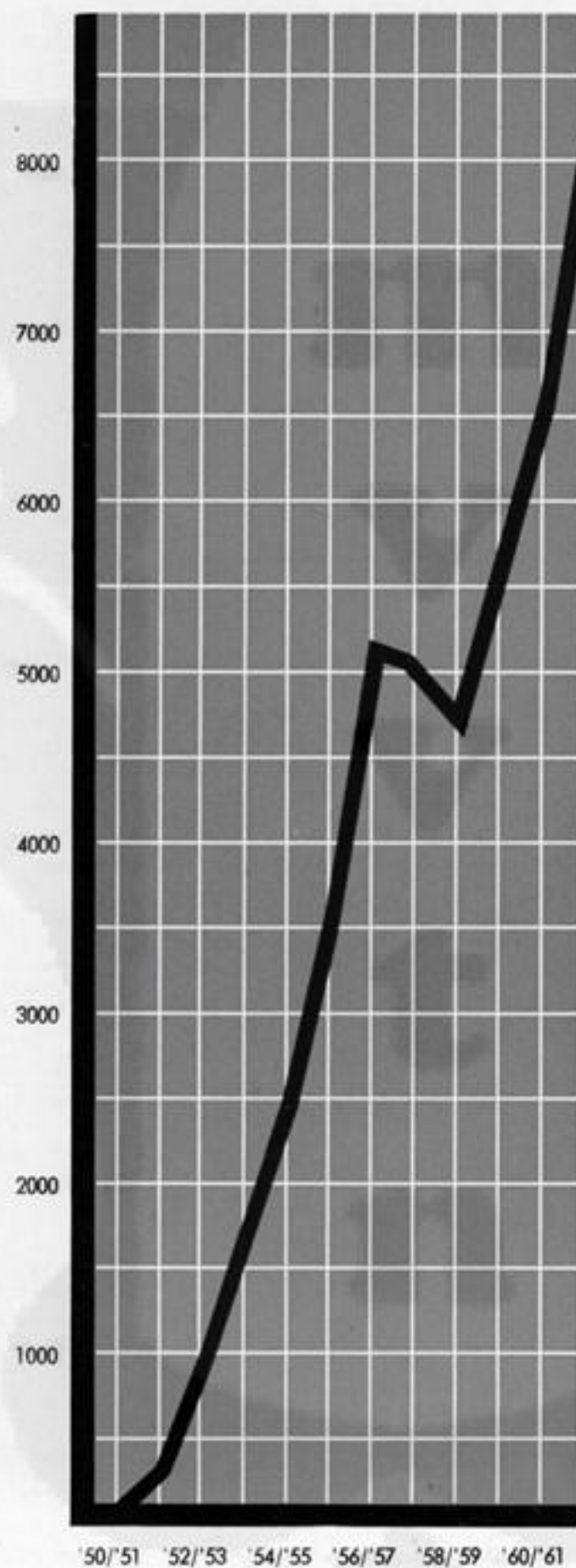
1961/1962 : 77.135.000 stuks

boter

1961/1962 : 682.904 kilogram

vla in flessen

1961/1962 : 2,2 miljoen liter

eniging van vrije Melkhandelaren op een eigen melkinrichtingsbedrijf te exploiteren.

Daarnaast bleven er — behalve als aandeelhoudster — nog sterke banden met de n.v. bestaan. De coöperatieve vereniging werd namelijk belast met de incassering der gelden van door de leden afgenomen produkten en droeg daar de verantwoordelijkheid voor. Ook nu nog is dat het geval, al is de uitvoering van dit werk thans overgedragen aan de n.v. handelmaatschappij „Overdam”, een onderneming waarvan alle aandelen in het bezit zijn van de n.v. „de Combinatie”. Om zaken te doen met de n.v. „de Combinatie”, is het lidmaatschap van de Coöperatieve Vereniging niet verplicht. De niet-leden van de Coöperatie delen echter, vanzelfsprekend, niet mee in het omzet-dividend dat de leden van de Coöperatie — de aandeelhoudster — ontvangen.

Hoe gelukkig de gekozen methode van samenwerking overigens geweest is, blijkt zonder meer, wanneer men zich realiseert, dat in nog geen tien jaar tijd een groep melkdetailhandelaren niet alleen medezeggenschap van belang verwerven in een onderneming die in het boekjaar 1955/1956 meer dan zestig miljoen kilogram melk verwerkte, maar dat zij ook aan het totstandkomen van deze onderneming hun daadwerkelijke steun konden geven. Deze methode van werken, die zo rijke vruchten zou afwerpen, sloeg allengs bij meerdere slijters aan. In 1950 telde de organisatie reeds 325 leden, welk aantal thans tot 450 is opgelopen. De naam van de oud-voorzitter, de heer C. B. van der Meer, moet in dit verband stellig genoemd worden. Maar evenmin mag hier het werk van de heer A. van Hilten, sedert de oprichting voorzitter van de raad van commissarissen en vanaf 1950 tevens president-commissaris van de N.V., niet vergeten worden. Hij heeft zowel de coöperatieve vereniging, mede door zijn werk binnen het administratiekantoor, als de N.V., door zijn innemende persoonlijkheid, zijn deskundigheid en zijn groot rechtsgevoel, zeer aan zich verplicht. Onder de leiding van de huidige voorzitter van de coöperatieve organisatie, de heer C. Kramer, is deze vereniging ook op andere terreinen tot verdere bloei gekomen. Door de instelling van een betrekkelijk gering intreegeld bij aanvaarding van het lidmaatschap en door het uitschrijven van een obligatielening bij de oprichting in 1947, alsook door het aangaan van een lening, heeft men zich indertijd enige financiële armslag verschaft. Daaruit is dan thans een zeer gezonde vereniging voortgekomen, die met verschillende ondernemingen — o.a. in de limonadebranche — alweer belangengemeenschappen is aangegaan.

De groei van de vereniging — die thans heel Nederland tot werkgebied heeft — staat overigens niet op zichzelf. Zij is ook beïnvloed door de groei die de n.v. „de Combinatie” te zien gegeven heeft. Dit was bijvoorbeeld het geval

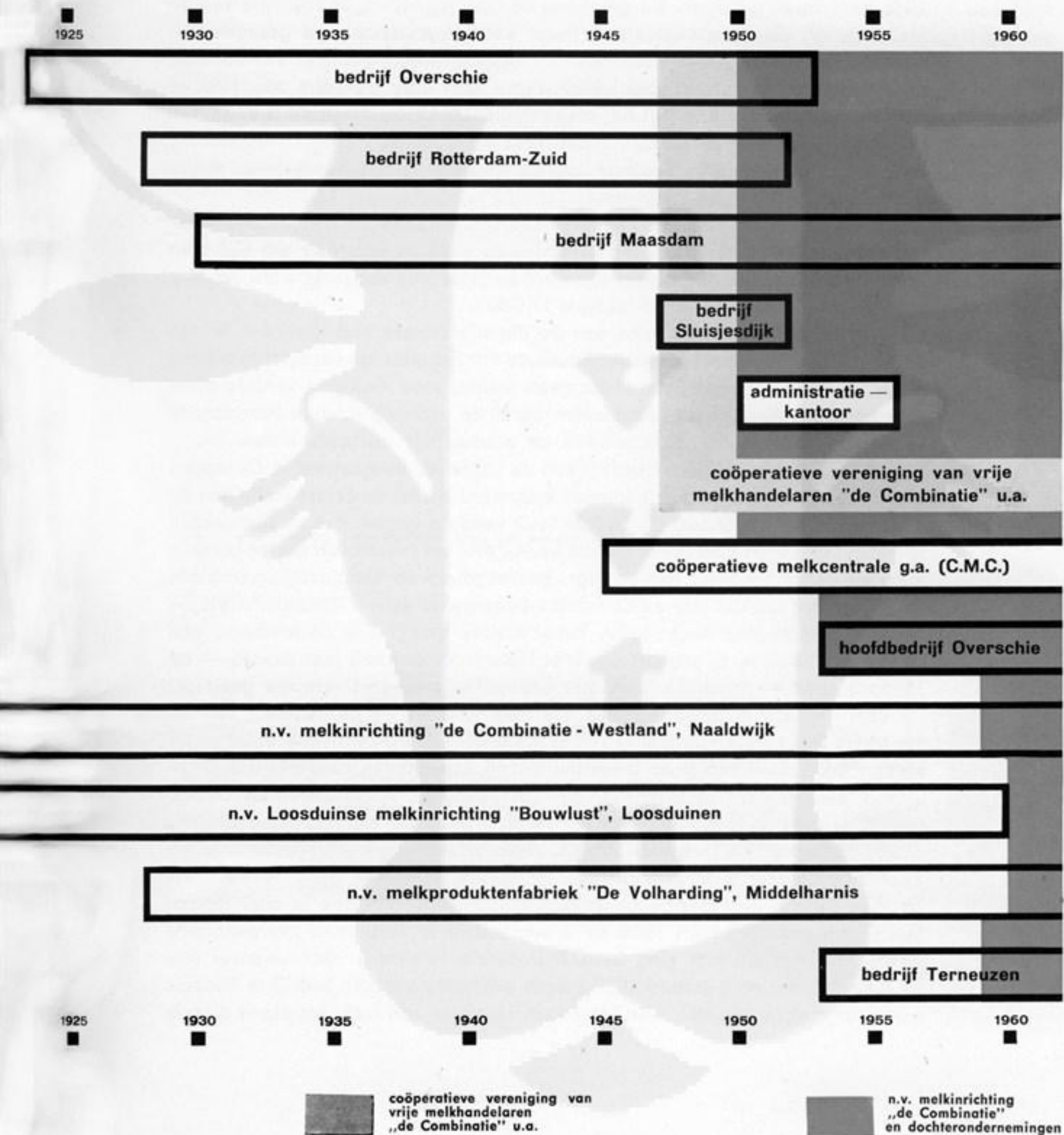
toen omstreeks 1955 het grootste gedeelte van de omzet van de n.v. melkinrichting „de Landbouw” in Schiedam, later gevolgd door omzet van meerdere bedrijven, door de n.v. „de Combinatie” werden overgenomen. Dit was ook het geval toen in 1959 het C.M.C-bedrijf te Naaldwijk voor rekening van de N.V. ging werken en werd omgezet in de n.v. melkinrichting „de Combinatie-Westland”, waardoor het nodig werd ook een afdeling „Westland” van de Coöperatieve Vereniging te creëren. Deze vereniging telt thans 14 afdelingen, waarvan 8 in het district Rotterdam en voorts één in Barendrecht, in de Hoekse Waard, in de Krimpener Waard, in Schiedam, in Vlaardingen en in het Westland.

Deze uitbreiding van het werkgebied van de Vereniging kwam echter eerst tot stand, nadat de nog geenszins gemakkelijke aanlooperperiode van de nieuwe N.V. achter de rug was. Want, al had men dan een N.V. met twee aandeelhouders en al had men dan grootse plannen voor de toekomst, daarmee beschikte men nog niet over moderne, goed geoutilleerde bedrijven. Wel was er veel verbeterd sedert die gedenkwaardige dagen in 1947, maar nog reden de vrachtwagens af en aan tussen de verschillende bedrijven en ratelden de machines en rinkelden de flessen aan de Sluisjesdijk, in Maasdam, in Rotterdam-Zuid en in Overschie. Wel waren de rechten en plichten onderling nauw omschreven, maar de levensvatbaarheid moest nog blijken. C.M.C. en Coöperatieve Vereniging benoemden ieder drie leden in de raad van commissarissen, terwijl de C.M.C. zich verplichtte, de melk aan de N.V. te leveren op een basis zoals die in vergelijkbare gevallen — en wel op basis van leveringsovereenkomsten op lange termijn — zou gelden. Zo ontstond een reële verhouding tussen N.V. en C.M.C. die zeer in het belang van de groei en verdere uitbouw van het bedrijf geweest is.

Bij de oprichting van de nieuwe N.V. werden van de zijde van de Coöperatieve Vereniging de heren D. van Gelder, A. van Hilten en W. Vaandrager tot commissaris benoemd. Tot op heden zijn zij allen nog lid van dit college. Van de zijde van de C.M.C. werden benoemd de heren J. van de Griend, B. van der Heide en H. Klapwijk. De C.M.C. is thans in de raad vertegenwoordigd door de heren J. van den Beukel, B. van der Heide en P. J. Keijzer. De directie van de N.V. werd in handen gelegd van de heren J. G. H. van Blarcum, G. van der Linden, C. Mastenbroek en J. Merbis. De heer J. Merbis bereikte in 1958 de pensioengerechtigde leeftijd en werd op 2 juli van dat jaar gepensioneerd. Hij bleef aan het bedrijf verbonden als adviseur. Helaas heeft deze bijzondere figuur, die de melkhandel in alle facetten zo uit eigen ervaring kende en waarop te allen tijde gerekend kon worden, maar kort van de hem zo zeer gegunde rust mogen genieten. Hij verloor bij een ongeval op 11 januari 1961 het leven.

Zoals al eerder is vermeld, waren de plannen tot het stichten van een N.V. al in

schema van de historische ontwikkeling

1948 naar voren gekomen. De groei van de bedrijvigheden, de toename van de melkaanvoer, de vraag naar steeds meer soorten produkten, de gedecentraliseerde ligging van de bedrijfseenheden, maakten de behoefte aan een centraal verwerkingsbedrijf steeds duidelijker. Welnu, aan deze behoefte zou voldaan worden, al bleek al gauw, dat het maatschappelijk kapitaal van de N.V. ad f 1 miljoen niet toereikend zou zijn, zodat reeds op 5 februari 1951 tot uitbreiding van het maatschappelijk kapitaal tot 1,5 miljoen gulden overgegaan moest worden.

Begin 1950 werd in Overschie een terrein van ruim 13.000 m² aangekocht, maar het zou nog tot april 1953 duren voordat de melk in een voor die tijd zeer moderne melkinrichting verwerkt zou worden. In de loop der jaren werd het hier aangekochte terrein uitgebreid tot bijna 17.000 m².

En ook nu weer bleek de visie van de initiatiefnemers niet verkeerd te zijn geweest. Na enkele jaren van consolidatie en minder gunstige bedrijfsuitkomsten — de vele investeringen betekenden geen geringe last! — kwam verdere groei naar buitenuit. Naar buiten, want intern waren de bedrijvigheden al voortdurend verder toegenomen door concentratie en uitbouw der werkzaamheden.

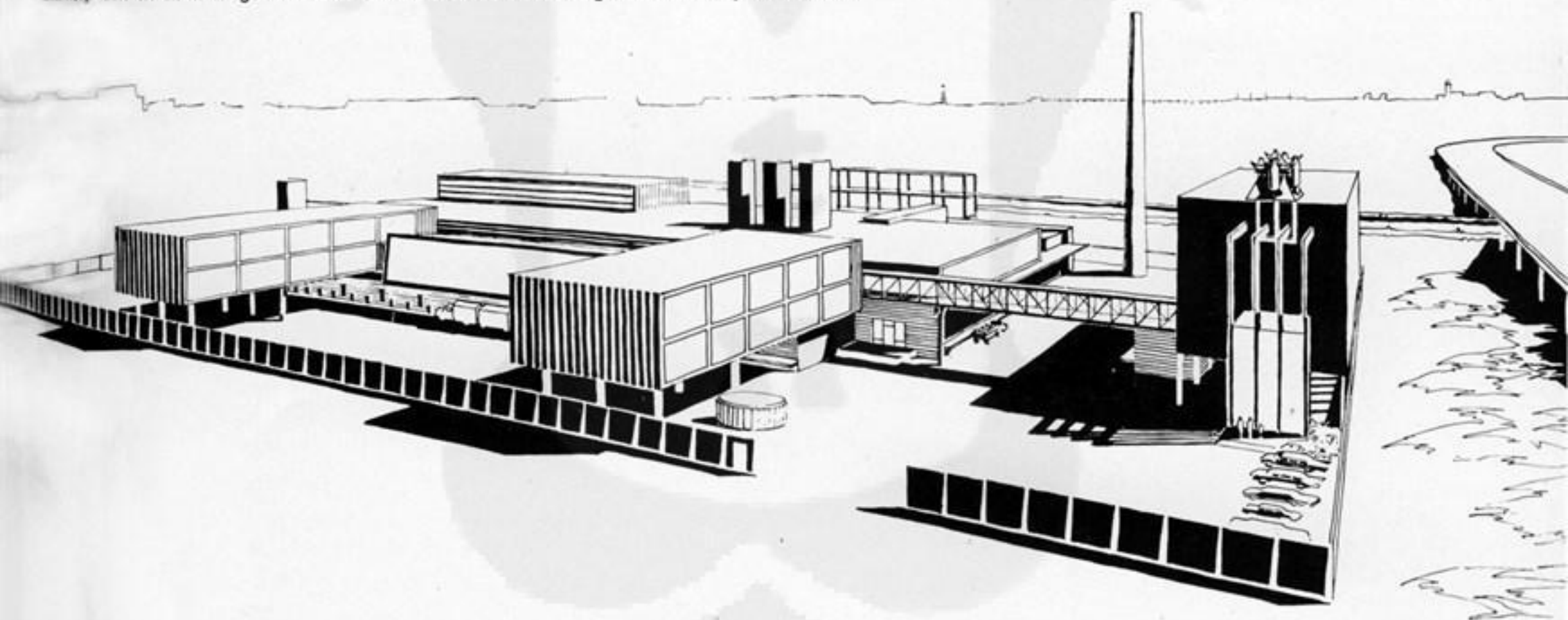
Nog voordat het gloednieuwe bedrijf aan de Ludolf de Jonghstraat in Overschie overigens volledig in gebruik genomen was, werd al met de centralisatie van de werkzaamheden begonnen. Op 14 juni 1952 werd de fabriek aan de Sluisjesdijk stilgelegd en begon men in het nieuwe bedrijf met het maken van gesteriliseerde melk en chocolademelk. Het kantoor, gevestigd op de Sluisjesdijk, verhuisde op 15 oktober van dat jaar en de fabriek Gaesbeekstraat — Rotterdam-Zuid — sloot de poorten drie dagen later. In het nieuwe bedrijf ving de produktie aan van yoghurt, bulgaarse yoghurt en vla's. Nauwelijks een half jaar daarna — op 11 april 1953 — tenslotte, werd het bedrijf Delftweg te Overschie gesloten. De voorgenomen concentratie was daarmee voltooid — de kwaliteit van de produkten (als eerste voordeel van de concentratie!) werd aanzienlijk beter nu de verse melk ook in een goed toegerust bedrijf kon worden verwerkt. De Combinatie telde na deze concentratie nog twee bedrijven: Maasdam en Overschie. Overschie, een miljoenenbedrijf, dat overal in de lande belangstelling trok en dat beloften voor de toekomst inhield. Maasdam, een bedrijf waar belangrijke verbouwingen zouden plaatsvinden.

En toen daarna de expansie eenmaal doorzette, ging het ook in snel tempo. Met ingang van 4 januari 1959 werd een bedrijf te Terneuzen overgenomen, op 26 april van dat jaar ging het C.M.C.-bedrijf Naaldwijk voor rekening van de N.V. draaien; op 3 januari 1960 volgde overname van een bedrijf te Middelharnis en met ingang van dezelfde datum kwam er een fusie tot stand tussen

de n.v. „Bouwlust” te Loosduinen en het vroegere C.M.C.-bedrijf Naaldwijk, de n.v. melkinrichting „de Combinatie-Westland”. Op 5 november 1960 tenslotte werden de bedrijvigheden in de Loosduinse onderneming stopgezet en overgenomen door „de Combinatie-Westland”.

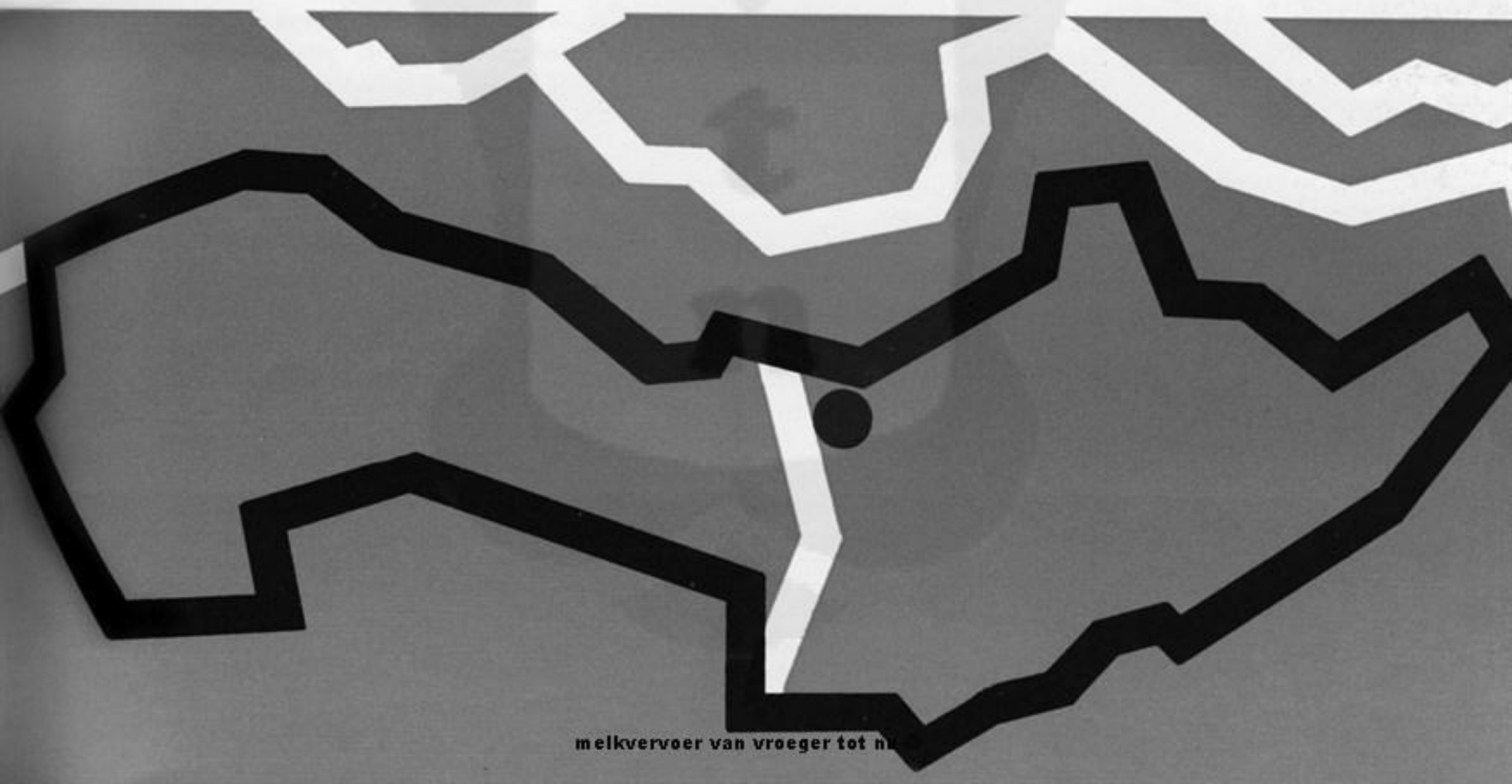
Een snelle uitbouw van het bedrijf. Een uitbouw ook die op haar beurt het Combinatie-orkest in niet geringe mate heeft versterkt en waardoor het thans mogelijk is, dat het eens zo schuchter ingezette eerste deel van deze symfonie van samenwerking, na rijke variaties besluit met een grandioze en vele malen versterkte herhaling van het thans zo bekende thema. Waar en hoe dit thema in Combinatie-verband opklinkt zullen wij u in de volgende hoofdstukken op een tocht naar deze bedrijven beschrijven.

ontwerp van Ir. K. I. Ruige b.i. te Rotterdam voor de verbouwing van het bedrijf te Overschie

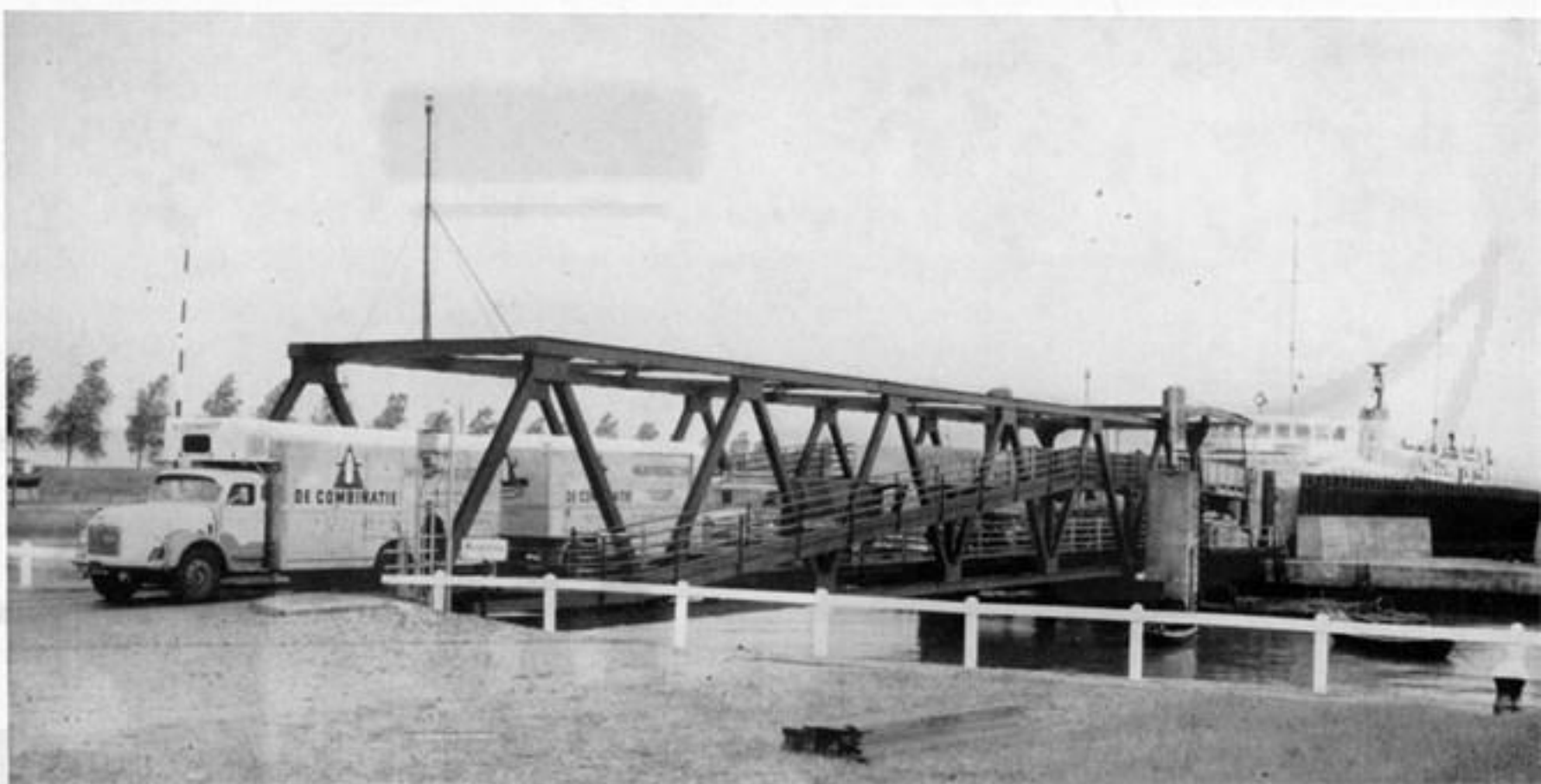
ten zuiden van de Schelde

Ten zuiden van de Schelde, Antwerpen's zeevaartweg, ligt het wijde land van Vlaanderen, dwars doorsneden door een met industrieën omzoomd kanaal. Een land van kaarsrechte wegen en van dijken en duinen, waar dagelijks de ponten, verbindingsschakel met overig Nederland, tegen de pijlers bonken. Maar ook een land van schilderachtige kronkelwegen langs akkers en weiden temidden waarvan de boerderijen achter hoge boomgroepen schuilgaan. Boomgroepen die tegen de achtergrond van hoge luchten dit boeiende landschap typeren. In dit land, met zijn Zeeuwse boerderijen, is een Combinatie-truck met aanhangwagen een dagelijkse verschijning. Op de heenweg naar Axel en Terneuzen volgestouwd met goed gekoelde produkten in een bonte verscheidenheid. Op de terugweg naar Rotterdam vol met lege flessen om zo, dag in dag uit, de bewoners van dit land van eerste klas in flessen verpakte produkten te voorzien.

Maar ook een Combinatie-tankwagen kunt ge enkele malen per week op de pont van Perkpolder naar Kruiningen treffen. Dan is deze tank gevuld met in Terneuzen aangevoerde en tijdelijk opgeslagen melk om, in economisch verantwoorde hoeveelheden, voor verdere verwerking naar Maasdam, Naaldwijk of Overschie, getransporteerd te worden. Want de bedrijfsruimte in Terneuzen is maar gering. Het werk daar blijft beperkt tot het ontvangen, bemonsteren, centrifugeren, pasteuriseren, koelen en opslaan van de melk. Een gedeelte daarvan wordt als losse melk door de Zeeuwse melkhandelaren afgezet en de overige melk vindt elders haar bestemming.

Het is sedert 1959, dat de Combinatie-truck een bekende verschijning op de Zeeuwse wegen is geworden. Dat was minder een gevolg van heftige expansiedrang van de zijde van de N.V. dan wel van de in dit vrij geïsoleerde gebied gegroeide omstandigheden. De oorsprong daarvan ligt, evenals wij dit bij de Coöperatieve Vereniging „de Combinatie” zagen, al vóór de tweede wereldoorlog. In die dagen was Zeeuws-Vlaanderen een zogenaamd volle melk gebied en bleef dit tot 1958. Geïsoleerde ligging en gebrek aan standaardisatieapparatuur maakten het eenvoudig onmogelijk het in 1940 ingevoerde standaardisatiebesluit hier uit te voeren. De tendens naar een grotere melkproduktie in Zeeuws-Vlaanderen die nu waargenomen wordt onder invloed van economische factoren en de technische mogelijkheden, de toename van het aantal, in oppervlakte kleine, melkveehouderijbedrijven door overschakeling van akkerbouw op veehouderij, het gebruik van kunstmelkvoeders voor kalveren in plaats van volle melk enz. was toen nog niet aanwezig. Op menig bedrijf, ook het grote akkerbouwbedrijf met een gering aantal koeien, beschikte men over een karn. Ook de drie (boeren) coöperatieve zuivelfabrieken te Aardenburg, Kloosterzande en IJzendijke, waren — zoals bij onze zuiderburen thans nog wel voor-

dagelijks van Overschie naar Terneuzen en terug; met de pont over de Westerschelde

komt — zuivere boterfabriekjes. De vraag naar melkinrichtingsprodukten nam echter in de stedelijke en industriële omgeving, zoals overal elders in het land, belangrijk toe. Aan deze vraag was zeer moeilijk te voldoen, omdat eigenlijk geen van de drie bedrijven groot genoeg was om zelfstandig en op economisch verantwoorde wijze een eigen melkinrichting te exploiteren. De gevolgen van het toch te willen blijven niet uit: minder goede prijzen voor de melkveehouders en hogere onkosten voor de slijters. Besprekingen om verbetering in deze situatie te brengen door nauwe samenwerking tussen slijters en fabrieken waren het gevolg, maar bleven zonder resultaat. Toen echter de overheid met ingang van 19 april 1953 niet meer bereid was om extra vervoerskosten van melk naar tekortgebieden in schaarste-perioden te bekostigen, was daarmee de grondslag gelegd voor een coöperatie waarin slijters en melkveehouders zouden gaan deelnemen. Op 18 juni 1953, dus nog geen twee maanden na het overheidsbesluit, kwam de Coöperatieve Melk- en Melkproduktencentrale „Vlaanderen” g.a., de C.M.M.C., te Terneuzen tot stand met 150 leden melkveehouders en 30 leden slijters. De taak van deze nieuwe organisatie werd: „het algemeen belang ener goede melkvoorziening der bevolking voorop te stellen en met inachtneming van de belangen der consumenten van melk en melkprodukten, de bedrijfsbelangen te behartigen harer leden-melkveehouders en leden-handelaren in melk en melkprodukten. De vereniging zal hiertoe in een pand een centrale ontvangst, opslag en afgifte van melk en produkten bedrijven”. Welnu, dit depot, zoals omschreven in de statuten, kwam te Terneuzen. Daarna volgde een tweede in Axel. De melk van de leden-veeouders werd hier overigens niet ontvangen maar ging rechtstreeks, door middel van in eigen beheer uitgevoerd vervoer, naar een verwerkend bedrijf. Vandaaruit werden de melkinrichtingsprodukten naar de eigen centrale opslagplaats vervoerd om voor distributie onder de leden-handelaren gereed te worden gehouden.

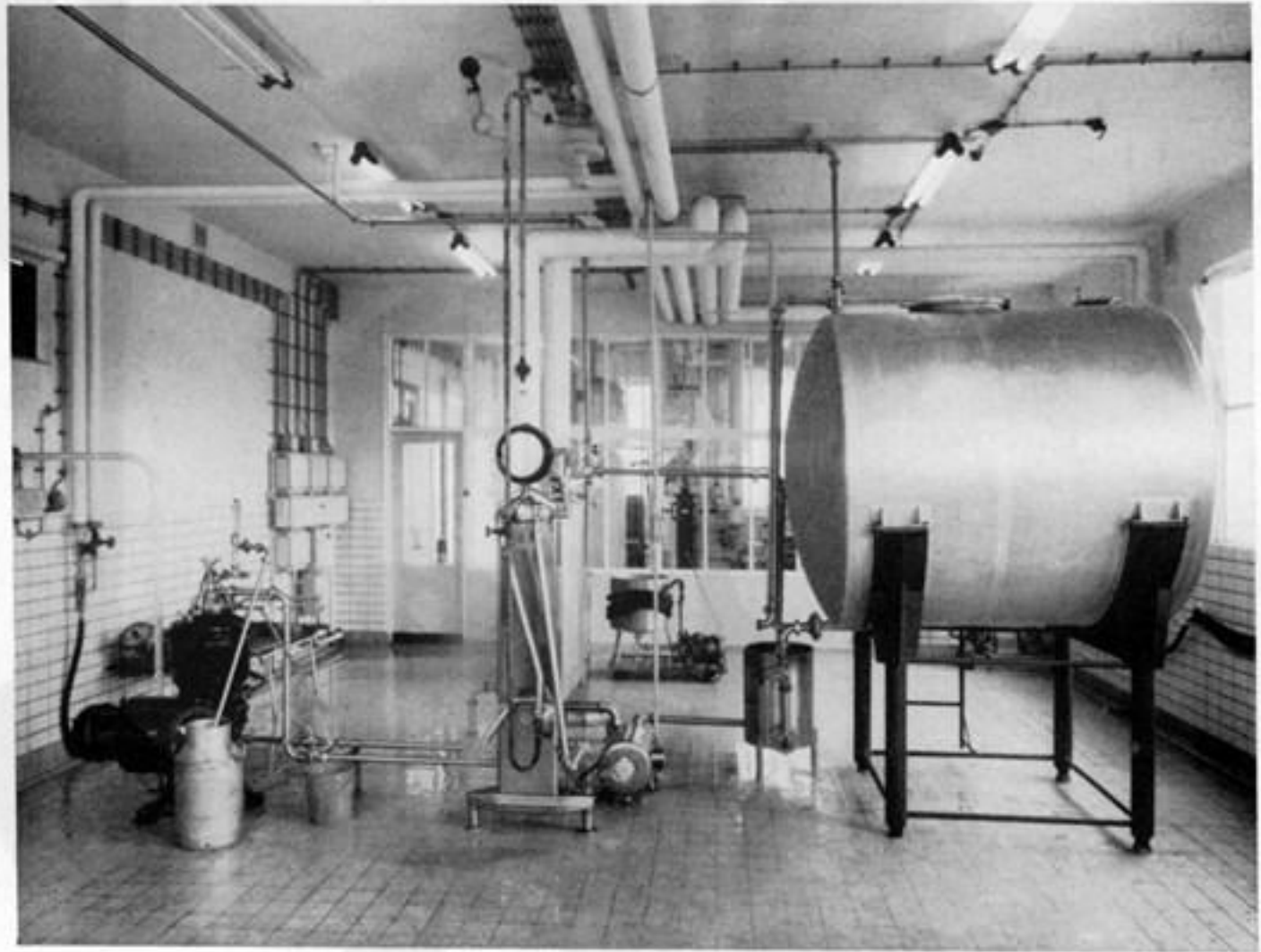
Door het actief optreden van de C.M.M.C., het opkopen van omzet van slijters en het door middel van een afbetalingssysteem weer herverdelen, werd voor menig bedrijfsgenoot economischer werken mogelijk. Toen omstreeks 1957 bleek, dat dit systeem voldeed — velen hadden daar aan getwijfeld — was het mogelijk om opnieuw met de drie op Zeeuws-Vlaanderen gevestigde bedrijven te onderhandelen. Maar ook toen bleek de tijd om tot nauwere samenwerking tussen de fabrieken te geraken, nog niet rijp. Vanzelfsprekend had dit zijn terugslag op de prijzen met het gevolg, dat de concurrentie op de consumentenmarkt met bedrijven buiten Zeeuws-Vlaanderen, steeds scherper werd. En toen op 2 februari 1958 de melkstandaardisatie voor Zeeuws-Vlaanderen ging gelden, werd door de daardoor nog versterkte concurrentie de situatie nog

door het Zeeuws-Vlaamse land naar
het bedrijf Terneuzen

koelcellen, met op de achtergrond tanks voor opslag van ten zuiden van de Schelde gewonnen melk die elders in Combinatie-verband wordt verwerkt

eenmansstandaardisatiebedrijf Terneuzen

moeilijker. Onder druk van deze omstandigheden kwam tenslotte contact tot stand tussen de C.M.M.C. en de n.v. „de Combinatie”.

Dit contact heeft er toe geleid, dat met ingang van 4 januari 1959, partijen een overeenkomst aangingen, waarbij de bezittingen van de C.M.M.C. overgedragen werden aan de n.v. „de Combinatie”. Tevens werd vastgelegd, dat de aan de, thans 180, leden-veehouders van de C.M.M.C. uit te betalen melkprijs zou worden afgeleid uit de prijs die de Coöperatieve Melkcentrale g.a. aan haar leden uitbetaalt, inclusief de daar geldende premie voor een hogere produktie in de periode van geringe melkaanvoer. Anderzijds werden de aan de leden-afnemers van de C.M.M.C. toe te kennen marges gelieerd aan de in het westen toegestane marges.

Dit betekende dus, dat de melk van de leden-veehouders voortaan ook ontvangen en verwerkt moest kunnen worden. Daartoe waren ingrijpende verbouwingen in Terneuzen noodzakelijk. Men kwam daarmee in 1960 klaar. Gedurende de tijd dat daar niet kon worden ontvangen, werd alle eenmaal per dag in Terneuzen samengebrachte melk, zoals gebruikelijk in Zeeuws-Vlaanderen, rechtstreeks naar Overschie vervoerd om verwerkt te worden. Met ingang van 8 mei 1960 kwam aan deze situatie een einde toen de eigen melkontvangst in gebruik genomen werd. Thans is in Terneuzen een volledig standaardisatiebedrijf voor losse melk gevestigd met een jaaraanvoer in 1961/1962 van ruim 2,5 miljoen kilogram en een opslagcapaciteit van 17.000 kilogram melk. De verwachting is, dat deze melkaanvoer in de toekomst nog zal toenemen. De overschakeling van akker- naar weidebouw, de technische ontwikkeling, de melkmachine, de veeverbetering en niet in het minst economische factoren, zullen een toename van de melkaanvoer bevorderen.

Maar ook de afzet van produkten, door traditionele en moderne verkoopmethoden, biedt in het Zeeuws-Vlaamse land zeker nog perspectieven! De toenemende industrialisatie in de kanaalzone, waar reeds belangrijke industrieën als de Compagnie Neerlandaise de l'Azote, de Eerste Nederlandse Coöperatieve Beetwortel-Suikerfabriek, de suikerfabriek van de Centrale Suikermaatschappij, spiegelglas-, stijfsel- en glucose-industrieën gevestigd zijn en de schoonheid van het Zeeuwsvlaamse landschap met zijn stranden als recreatiegebied, zullen ongetwijfeld de vraag naar smakelijke en goed gekoelde melk en melkprodukten doen toenemen. En terwijl draglines grote hoeveelheden grond verzetten om het kanaal naar Gent voor zeeschepen tot 50.000 ton geschikt te maken, zwerven reeds nu honderden toeristen door dit mooie, boeiende land.

Welnu, de Combinatie-vestiging Terneuzen met haar 8 medewerkers — in feite een zeer eenvoudig standaardisatiebedrijfje — en de beide vrachtwagens die op

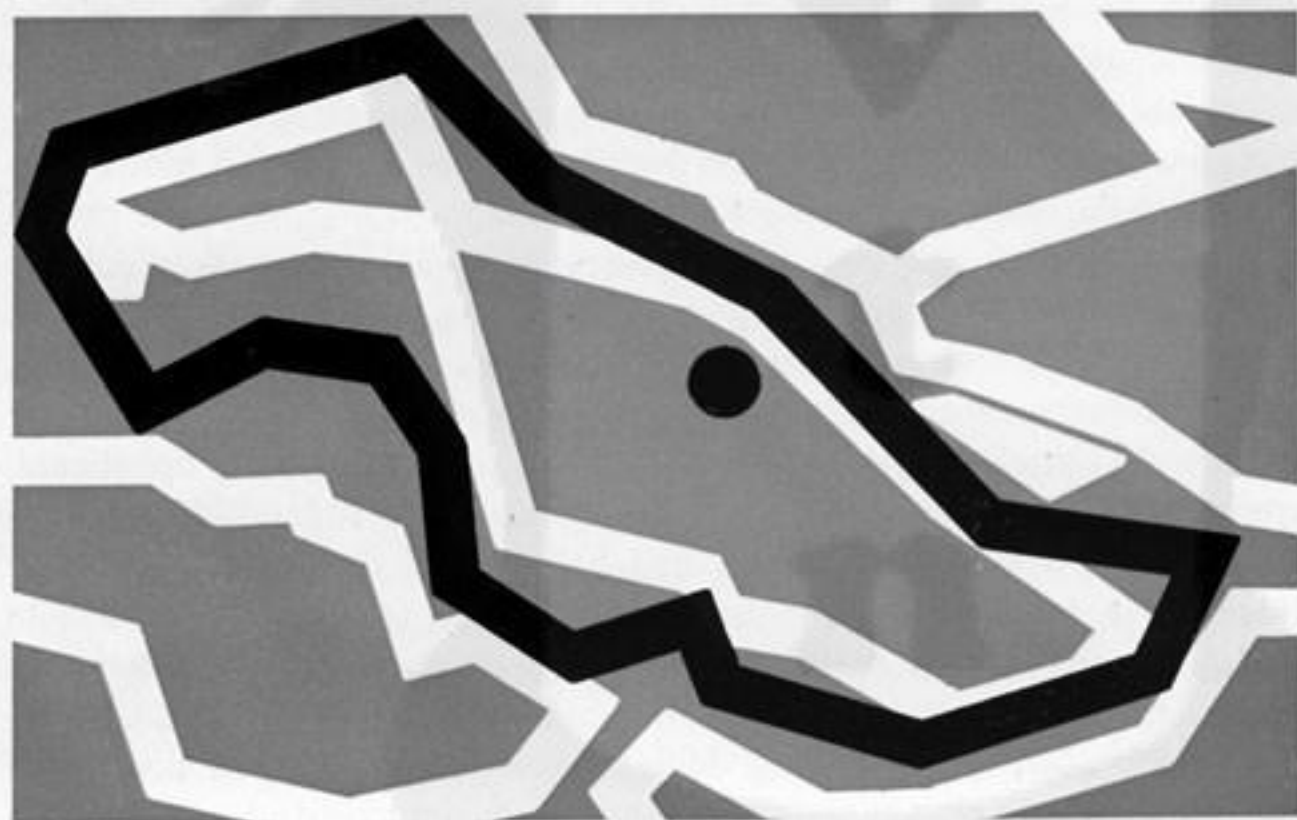
moderne verkoopmethoden en toerisme bieden perspectieven

de heenweg de melkhandelaren bevoorraden en op de terugweg de boerenmelk ophalen, staan er voor klaar om aan de vraag te voldoen. En de afnemers, thans 35 in totaal, van Cadzand tot Hulst niet minder!

achter dijken en duinen

Eenzamer haast nog dan Vlaanderen — en hoeveel dichter niet bij de randstad Holland! — ligt het land van Goeree-Overflakkee anno 1962 — in de loop der eeuwen ontstaan uit schorren en slikken — verscholen achter dijken en duinen. Veilig nog achter het nauwelijks bevaren brede water van het Haringvliet. Zeker, een enkele „verdwaalde” coaster kunt ge er tegen komen — staande op de pont van Hellevoetsluis naar Middelharnis. Ook de rondvaartboten in de omgeving van de deltawerken worden een steeds regelmatigere verschijning, maar verder wordt het water, waarin de wolken zich spiegelen, er alleen beroerd door de wind.

Hoe heel anders is het echter, wanneer ge de Galatheese Haven verlaat en het drukbevaren Volkerak oversteeft. Daar trekken sleepboten trossen aken, tot de boorden beladen in het water liggend, als strepen zichtbaar, door de diepe, maar veel smallere vaargeul.

Het is van hier uit ook voornamelijk dat de toeristen bij zomerdag het eiland „in bezit” nemen en zich door de „hals” van het eiland, bij Stellendam, naar strand en badplaats spoeden. Stellendam, waar de in aanbouw zijnde dam naar Voorne-Putten als een machtig silhouet zichtbaar is. Waar het geratel van de bromfietsen over de brug hoorbaar wordt, wanneer de dagtaak beëindigd is.

Een voorbode van wat straks, als de vaste oeververbinding met de randstad een feit is, onafgebroken door zal gaan? Het ligt zeker in de lijn der verwachtingen. Dan zal de rust, die dit eiland met zijn grote, kaarsrechte akkers, nu nog kenmerkt, plaats maken voor grote bedrijvigheid — en stellig niet alleen in het kader van de „toeristen-industrie”. Dat betekent: meer monden die gevuld moeten worden en dus ook toenemende omzet van melk en melkprodukten! En dat wil weer zeggen: meer bedrijvigheid voor de op Goeree-Overflakkee gevestigde melkhandelaren en meer afzetmogelijkheden voor de in de C.M.C. georganiseerde melkveehouders. De melk van hun koeien, die hier en daar het overwegende akkerbouwgebied stofferden, wordt eenmaal per dag opgehaald, ontvangen en verwerkt in het bedrijf te Middelharnis. In 1961/1962 een hoeveelheid van bijna 3 miljoen kilogram. Een hoeveelheid die op zichzelf meer dan voldoende is om aan de behoefte van dit bedrijf te voldoen. De ook in dit gebied groeiende vraag naar goede produkten en anderzijds een overmaat aan melk was er de oorzaak van, dat vertegenwoordigers van de n.v. melkproduktenfabriek „De Volharding” te Middelharnis en die van de n.v. melkinrichting „de Combinatie”, om de tafel gingen zitten. Het overleg had tot gevolg dat met ingang van 3 januari 1960, toen bekend was dat alle aandelen in handen zouden komen van de n.v. „de Combinatie”, het bedrijf, zij het onder

de oude naam, voor rekening van de gehele onderneming ging werken. Het gevolg hiervan is geweest, dat een zekere arbeidsverdeling tussen het moederbedrijf in Overschie en „De Volharding” ingevoerd werd: een overmaat aan melk vindt haar weg elders in Combinatie-verband en in Overschie gefabriceerde produkten vinden hun afzet op Goeree-Overflakkee.

De sedert 21 maart 1956 in de Coöperatieve Melkafzetorganisatie Goeree-Overflakkee (M.A.G.O.) georganiseerde melkveehouders, die voorheen gezamenlijk hun melk aan de n.v. „de Volharding” verkochten, zochten contact met de Coöperatieve Melkcentrale g.a. te Den Haag. En bloc besloten de thans ruim 200 melkveehouders het lidmaatschap van de C.M.C. te aanvaarden. Sedert april 1960 vormen zij één organisatorisch geheel met deze afzetcoöperatie.

Van de circa 35 slijters die thans hun melk en melkinrichtingsprodukten van „De Volharding” betrekken, traden er in de loop der jaren 15 als lid toe tot de Coöperatieve Vereniging van Vrije Melkhandelaren „de Combinatie” u.a. te Rotterdam. Zij werden daarmee deelgenoot in het grote moederbedrijf. En dat niet alleen: zij gingen er ook de vruchten van plukken! In de meest directe vorm wordt dat dagelijks duidelijk, doordat men de beschikking heeft over het gehele assortiment produkten, wààr ook in Combinatie-verband gemaakt.

In Middelharnis is sedert 1938 een volledige melkinrichting van betrekkelijk kleine omvang gevestigd, waarvan de oud-directeur, de heer H. L. de Vlucht, de promotor is geweest. Aan het eind der twintiger jaren, als rasechte Fries naar Goeree-Overflakkee gekomen om in Melissant met kaasmaken te beginnen, vestigde hij zich in 1928 in Oude Tonge. Na 8 jaar volgde in 1936 de verhuizing naar Sommelsdijk om daar de later naar Middelharnis overgebrachte n.v. melkproduktenfabriek „De Volharding” op te richten.

Het spreekt wel vanzelf, dat de ontwikkeling van de bedrijvigheden van bescheiden omvang moest blijven in verhouding tot die van ondernemingen buiten het eiland. En het was juist deze laatste ontwikkeling, die geenszins onopgemerkt bleef, zoals de vorming van de M.A.G.O. bewees.

Ook hier dwong uiteindelijk de gehele maatschappelijke ontwikkeling, met alle verlies aan vermeende zelfstandigheid dat daar aan vast zit, tot nauwere samenwerking. Dat wil zeggen: tot vorming van grotere eenheden, die heeft geleid tot grotere vrijheid van hen, die tot deze samenwerking konden besluiten. Maar niet alleen een grotere vrijheid, ook een reële toename van de bedrijvigheid is er het gevolg van. Momenteel wordt (in 1961/1962) bijna 3,8 miljoen kilogram melk verwerkt met een gemiddeld vetgehalte van 3,76 %. De opslagcapaciteit voor losse melk in dit bedrijf bedraagt 33.000 kilogram. Er vinden 20 medewerkers hun dagelijkse arbeid.

nu nog de stilte van

koeien achter de duinen bij Ouddorp

Men heeft aan deze nieuwe ontwikkeling óók op Goeree-Overflakkee willen meewerken wetende, dat er méér op het spel staat dan het eenmaal per dag ontvangen van melk of het verkopen van melk en melkprodukten in b.v. een kampwinkel in de Ouddorpse duinen.

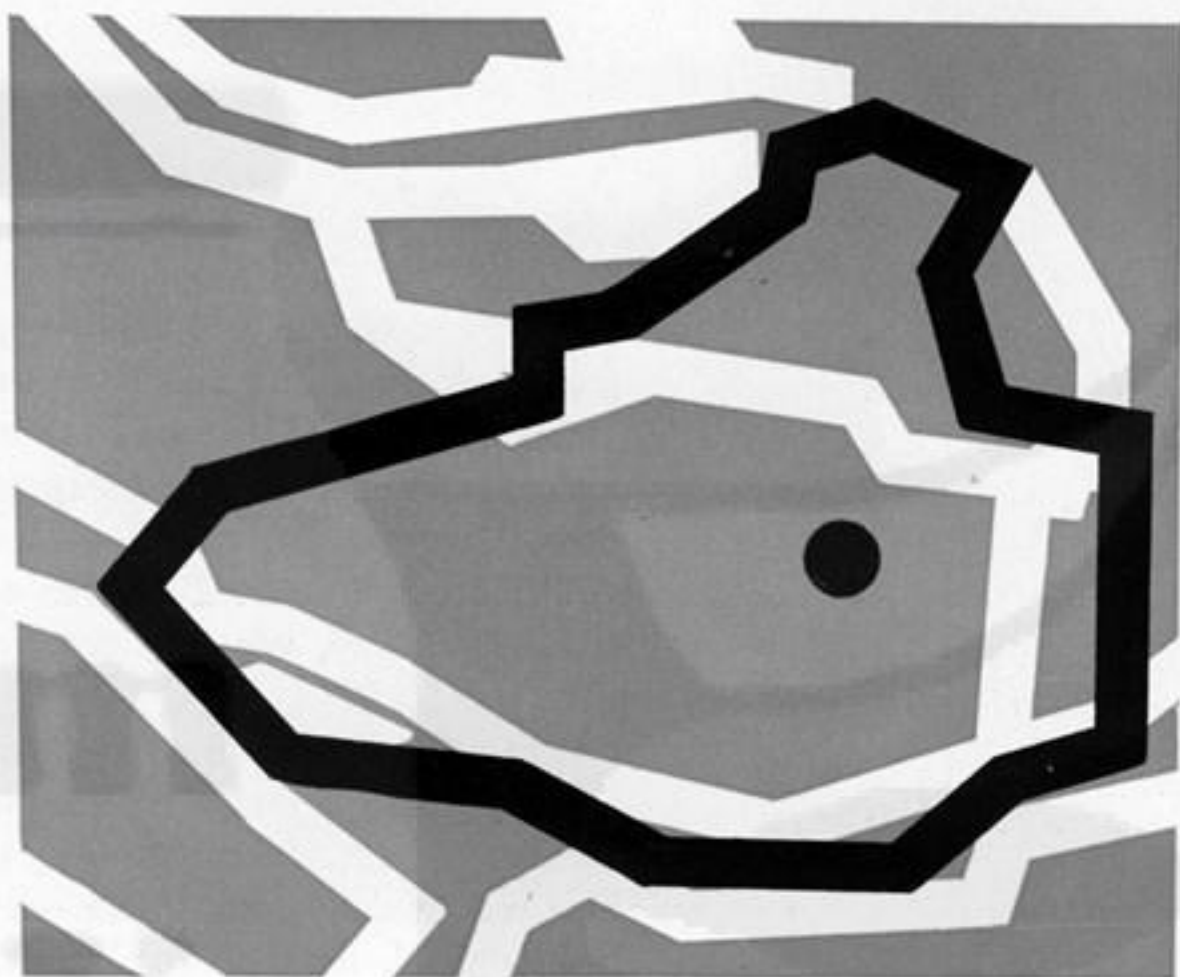
Nog razen en knetteren de bromfietsen over de bailey-brug van de delta-werken naar Stellendam. En straks? Straks, als een dam — ergens tussen Den Bommel en Ooltgensplaat — het eiland verbindt met Brabant en de Hoekse Waard en óók Goeree en Schouwen aaneengeklonken zijn? Dàn zal blijken dat slijters en melkveehouders hun belangen veilig gesteld hebben door doelmatige samenwerking in één onderneming!

de verbinding met Voorne Putten bij Stellendam in aanbouw

melkvervoer van vroeger tot nu

tussen Hollands Diep en Nieuwe Maas

Glinsterend en blinkend staat — als een tastbaar bewijs van de vooruitgang — maar ook als een symbool van samenwerking, midden in het Hollandse polderlandschap tussen Hollands Diep en Nieuwe Maas, de enige nog in gebruik zijnde onderneming van de drie oorspronkelijke Combinatie-bedrijven uit 1947: Maasdam. Daar worden nu de contouren van een nieuwe opzet van het bedrijf duidelijker zichtbaar. Zij luiden een nieuwe tijd in. Een tijd van nog sterkere samenbundeling, van nog grotere eenheden, omdat de ontwikkeling dit eenvoudig gebiedt.

Dat is niet alleen een gevolg van de economische ontwikkeling in het melk-inrichtingsbedrijf met zijn zo kapitaal-intensieve machinerieën, terwijl het aantrekken van arbeidskrachten nog steeds moeilijker wordt, maar is dat ook — en hier wel in de eerste plaats — van de toenemende industrialisatie, de felle bedrijvigheid, die zich rondom Rotterdam's zuidelijke Maasoever afspeelt. In een gering aantal jaren immers werd hier een havengebied van enorme omvang gecreëerd, en vestigden zich er belangrijke bedrijven. Havengebieden, industrieën en woningbouw slokten grote oppervlakten landbouwgrond op. Nieuwe wijken, ja hele nieuwe steden bijkans, werden uit de grond gestampt om de werkers in deze bedrijven woongelegenheden te bieden. Doordat deze gehele ontwikkeling zich tot nu toe nog voornamelijk afspeelde op de eilanden IJsselmonde en Rozenburg, bleef de rust en de vrijheid in de Hoekse Waard nog betrekkelijk gehandhaafd. Maar de invloed liet zich niettemin toch duidelijk genoeg voelen in Maasdam.

Maasdam! De enige vestiging die zich vanaf het samengaan der drie bedrijven in 1947 gehandhaafd heeft en daarbij zijn partij in de gehele onderneming duchtig meeblaast. Zeker, niet geheel en al in dezelfde vorm als toen, maar nog zijn de contouren van het bedrijf uit die dagen te herkennen. Nog, want Maasdam ondergaat zulke grondige wijzigingen en krijgt daardoor een zo geheel andere aanblik, dat over een aantal jaren niet meer dan met de grootste moeite iets van vroeger te herkennen zal zijn. Men heeft in 1953 de vestiging Maasdam welbewust gehandhaafd, toen in Overschie het nieuwe bedrijf in gebruik genomen werd. Was toen nog niet te voorzien, hoe lang Rotterdam op haar tweede tunnel moest wachten en hoe snel de verkeersdichtheid zou toenemen, met alle gevolgen van dien voor een vlotte bediening van de afnemers aan de zuidelijke Maasoever vanuit Overschie, het was toch wel duidelijk, dat een dergelijke vestiging, onder de rook van Rotterdam en Dordrecht en temidden van het boerenland, van grote betekenis zou zijn. En al is dat boerenland dan overwegend akkerbouwgebied, de melkveehouderij beoefenen kent men er evenzeer! In dit land van aardappelen en vlas, van granen en suikerbieten, wil ook

niet ver van het boerenland van de Hoekse Waard

melkvervoer van vroeger tot nu ©

het gras best gedijen. Vette klei, gedurende honderden jaren aangeslibd, maakt dit polderland, waarvan circa 25 % uit grasland bestaat, tot een rijk landbouwgebied. De grote boerenhoeven zijn daar nog een tastbaar bewijs van.

De in de loop der jaren steeds verder toenemende vraag naar melkinrichtingsprodukten en in flessen verpakte melk, deed ook hier, als overal elders, de behoefte voelen naar grotere verwerkingscapaciteit. Nadat in 1953 het gloednieuwe bedrijf in Overschie in gebruik was genomen, volgden hier dan ook ingrijpende verbouwingen. Maasdam, waar aanvankelijk alle pappen voor het gehele bedrijf werden gemaakt, kwam na de grote stormramp van februari 1953 onder water te staan. De verbindingen met het moederbedrijf waren verbroken en in Overschie zag men zich plotseling genoodzaakt, de gehele papproductie over te nemen.

Na de tweede wereldoorlog werd in dit door de heer G. van der Linden gestichte bedrijf de eerste in flessen verpakte melk afgeleverd. Nog voor de fusie van de drie ondernemingen in 1947 een feit was, moest reeds de capaciteit van de flessenvulmachine vergroot worden. De grote revolutie in de zuivelindustrie: de vervanging van het vertind koperen leidingnet door roestvrijstalen leidingen en de uitrusting met roestvrijstalen apparatuur, zou Maasdam in 1954 evenmin ongemoeid laten. De produktie werd in de winter van dat jaar stilgelegd en, dank zij de grote overcapaciteit waarover men in Overschie beschikte, door het hoofdbedrijf overgenomen. Belangrijk verbeterd ging het bedrijf Maasdam het nieuwe seizoen in. Naast kleinere veranderingen werd daaraanvolgend in 1957/1958 een roterende sterilisator in dit bedrijf opgesteld. Dit om aan de vraag naar bepaalde gesteriliseerde produkten door shipchangers en voor levering aan schepen in Zeeuws-Vlaanderen te kunnen voldoen. Maar de ontwikkeling in en om Rotterdam-Zuid ging zo snel en nam zulke enorme vormen aan, dat het duidelijk werd, dat met interne verbeteringen uiteindelijk deze ontwikkeling niet bijgehouden kon worden. Alleen al door de enorme stedelijke uitbreidingen van Rotterdam-Zuid — Pendrecht, Lombardije en andere wijken — en Dordrecht, ontstaan op de zuidelijke Maasoevers gigantische bevolkingsconcentraties. Het lijkt er bovendien op, dat deze in de toekomst nog verder zullen toenemen. Daarnaast biedt ook de totstandkoming van de Benelux-straatweg door de Hoekse Waard, over de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden, nog grote perspectieven. Daarom dan ook werd besloten naast het bestaande bedrijf Maasdam waarin thans 57 mensen werkzaam zijn, een gloednieuwe melkinrichting te bouwen, waarvan thans nog maar een gedeelte gereed is. Zijn dit min of meer toekomstverwachtingen, een reële uitbreiding van de omzet werd in 1956/1957 verkregen toen de n.v. Kievit te Numansdorp haar consumptiemelkomzet af-

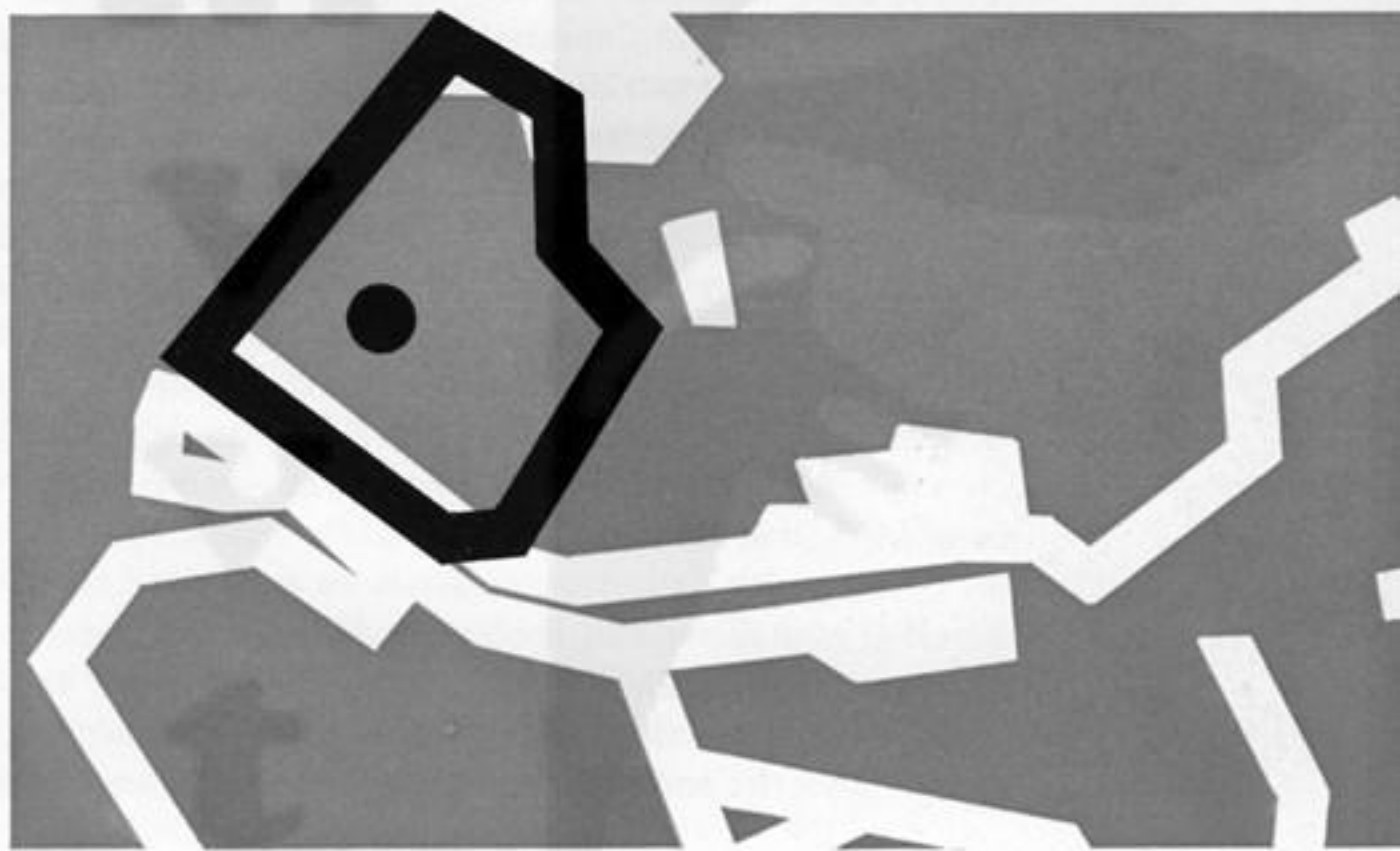
stootte en het merendeel van de slijters afnemer werd bij het bedrijf te Maasdam. In 1958 werd aan het architectenbureau Ir. K. I. Ruige b.i. te Rotterdam, opdracht gegeven, de door de directie opgestelde bedrijfstechnische uitgangspunten op een verantwoorde architectonische wijze vorm te geven. Nadat hiervoor in januari 1959 de eerste paal geslagen werd zijn thans reeds een nieuw koelhuis, een nieuw kantoorgebouw en een vernieuwd ketelhuis klaar. In feite wil dit zeggen, dat de Combinatie een geheel nieuwe fase ingaat. En dat betekent, dat men op alle eventualiteiten voorbereid is, wanneer straks de vaste verbinding met Goeree-Overflakkee gereed zal zijn. Dan ligt Maasdam, behalve tussen Hollands Diep en Nieuwe Maas, ook tussen twee gemakkelijk bereikbare afzetgebieden. Een bedrijf, midden in het bouwland met in de directe omtrek de afnemers en de leden van de Coöperatieve Vereniging „de Combinatie” die de door hun medeaandeelhouders C.M.C.-leden in dit gebied geleverde en tot eerste klas produkten verwerkte melk afzetten. In het boekjaar 1961/1962 betrof dit een hoeveelheid van bijna 14 miljoen liter. Tot hoever deze hoeveelheid zal oplopen moet de toekomst ons leren. Maar zowel als volledige melkinrichting van formaat voor de voorziening in de behoefte van de directe omgeving, als voor toeleveringsbedrijf, wanneer dit nodig mocht zijn, zal „de Combinatie”-Maasdam in haar nieuwe opzet zeker geruime tijd mee kunnen. Voor een gedeelte blijkt dit nu al uit de huidige opslagcapaciteit voor losse melk van 120.000 kilogram, tegen 36.000 kilogram in 1950; uit de koelcapaciteit, op het ogenblik 260.000 calorieën per uur (100.000 in 1950) en uit de 180 m² oppervlakte koelcelruimte (70 m² in 1950). Maar wanneer de nieuwe bedrijfsruimte in haar geheel in gebruik genomen zal worden, zal dat nog duidelijker spreken!

ontwerp van Ir. K. I. Ruige b.i. te Rotterdam voor het bedrijf Maasdam

in Holland's glastuin

Glas, huizen en nog eens glas, met hier en daar een snipper groen, een struik, een vaart en een paar koeien. Midden tussen dit glas en die huizen een hoog, vierkant gebouw, een grote schoorsteen: Naaldwijk's n.v. melkinrichting „de Combinatie-Westland". Een bedrijf, dat er reeds sinds de vorige eeuw staat en dat er een bewijs van is dat men ook nu in Holland's glastuin, waar zeker geen ongebruikt stukje grond te vinden is, behalve het kweken van tomaten, sla en komkommers, ook de kunst van het melkwinnen meester is. En hoel In 1961/1962 werd maar liefst 10,7 miljoen kilogram eerste klas C.M.C.-melk aan dit bedrijf geleverd. Dat is 73 % van de totale aanvoer van C.M.C.-boerenmelk van dit bedrijf — een percentage dat voor alle C.M.C.-leveringen aan het gehele Combinatie-bedrijf niet veel lager ligt. Een totale hoeveelheid in Naaldwijk van bijna vijftien miljoen kilogram, afkomstig van boerderijen die ingeklemd liggen tussen steden, kassen en water. Want is niet de Nieuwe Waterweg de hartslagader van Rotterdam? Is Naaldwijk niet het centrum van onze druivencultuur en groeien Den Haag, Voorburg, Rijswijk, Delft en groot-Rotterdam, niet nagenoeg aan elkaar als één grote stad? In dit gebied, waar altijd weer gebouwd wordt, waar de schoorstenen van de kassen een bos van kunstmatige bomen vormen, waar industrieën grauwe, vieze wolken uitbraken en van waaruit de „eeuwige"-vlammen van Shell en Caltex aan de overzijde van de Waterweg te zien zijn, in dit gebied grazen de koeien even rustig als weleer. En toch is er ook in deze sector veel veranderd. De hun toegemeten oppervlakte is sterk ingekrompen en de bestemming van de melk werd een andere. Met meerdere dieren moeten zij nu één hectare grasland delen, zonder het overigens daarom slechter te hebben. Kunstmestgebruik — vooral dat van de stikstofmeststoffen — en plantenveredeling hebben de graslandproduktie enorm doen toenemen. Uitgebalanceerde voeding van de dieren en de veeverbetering veroorzaakten een enorme en nog steeds verdergaande toename van de melkproduktie per dier. Mechanisatie en motorisatie, het machinaal melken, gaven de laatste jaren in de landbouw een verhoging van de arbeidsproduktiviteit zoals er in geen industrie te zien was. En dat, terwijl de Nederlandse landbouw reeds een dertigtal jaren geleden op vele punten tot de meest vooraanstaande in de wereld gerekend mocht worden!

De na-oorlogse agrarische revolutie, die ook nu nog niet lijkt te zijn uitgewoed, heeft in belangrijke mate de melkveehouderij in dit zo dichtbevolkte westen beïnvloed. Het wegzuigen van de arbeidskrachten uit de landbouw heeft grote spanningen opgeroepen binnen die landbouw en doet dat nog dagelijks. En zo ergens, dan blijkt hier duidelijk, hoezeer oorzaak en gevolg, het wegtrekken van arbeidskrachten en de toenemende mechanisatie in de landbouw, met elkaar

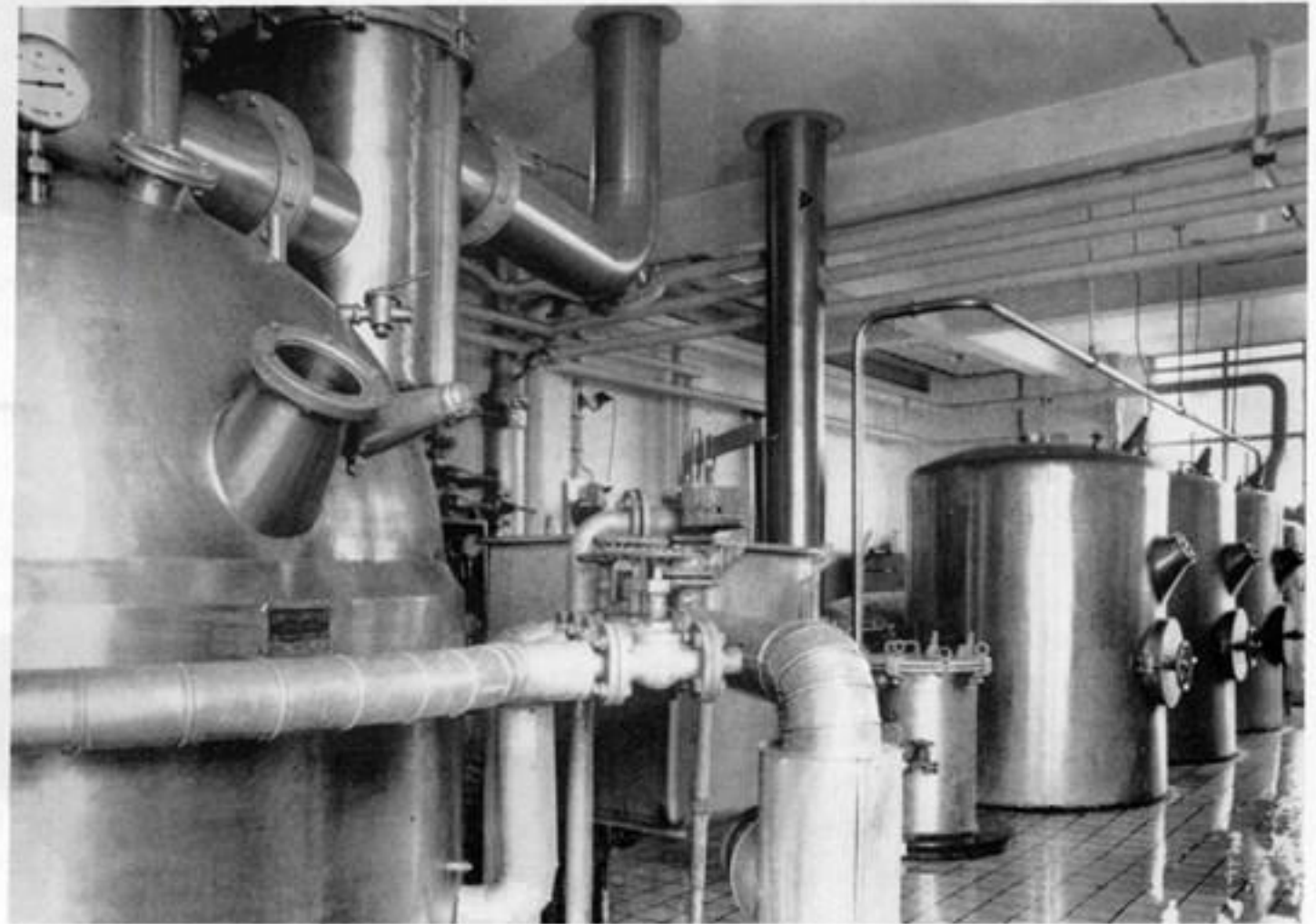
verbonden zijn. Hoezeer actie reactie oproept en van welke enorme betekenis dit in zijn algemeenheid is voor onze gehele maatschappelijke ontwikkeling. Duidelijk blijkt dit uit de geschiedenis van de n.v., die met ingang van 26 april 1959 voor rekening van „de Combinatie” te Rotterdam ging werken. Nadat het in 1897 gestichte bedrijf — aanvankelijk een boeren-coöperatieve zuivel-fabriek — in 1925 was omgezet in een Naamloze Vennootschap, heeft het zich verder gunstig kunnen ontwikkelen. In een vergadering van een vijftigtal melk-veehouders uit Wateringen, 's-Gravenzande, De Lier, Schipluiden, Maasdijk en Maasland, onder voorzitterschap van de heer B. Noordam, voorzitter van de Haagsche Kring van Afdeelingen van de Melkveehouders Bond, werd tot oprichting van deze N.V. — met een beginkapitaal van f 30.000,— — besloten. Het doel van deze onderneming zou zijn, zoals de statuten vermelden: „het kopen van melk, het bereiden van boter en kaas en andere melkproducten en het verkopen van deze melk en melkproducten, alles in den uitgebreidsten zin”. Daarbij heeft men — zeker — gedacht aan de voorziening van consumenten met melk en melkinrichtingsprodukten. Maar zoals men ziet, stond dit toch niet als punt één op de lijst van doelstellingen van de jonge onderneming. Met algemene stemmen der aandeelhouders werd op woensdag 10 maart 1926 besloten, de raad van commissarissen te machtigen tot het aankopen van on-roerende goederen, zijnde de fabriek met toebehoren. Tot leden van de raad van commissarissen van deze n.v. Stoomzuivelfabriek „Delfland” te Naaldwijk, waren op 14 december 1925 reeds de heren B. Noordam Azn. te Wateringen, J. van Woerden te Maasland, S. de Jong Jzn. te Schipluiden, J. Paardekooper te Naaldwijk en de heer A. C. van Paassen te Schipluiden, benoemd. Tot directeur werd aangesteld de heer H. J. Lankhorst, boekhouder bij de coöperatie, op een salaris van twee duizend gulden per jaar, zoals de notulen van deze vergadering van aandeelhouders vermelden.

Na een goede start trof de grote crisis der dertiger jaren ook dit bedrijf. De lonen gingen scherp omlaag, de malaise deed zich in alle geledingen van het economisch leven duchtig gevoelen, maar door verstandig beheer kon toch het hoofd boven water worden gehouden. Duidelijk bleek de moeilijke situatie toen in 1930 de vraag aan de orde kwam voor welke prijs de benodigde melk op de melkveilingen moest worden aangekocht. Enerzijds stelden de aandeelhouders-melkveehouders, dat de fabriek daarvoor te weinig betaalde, anderzijds redeneerde men terecht dat, zou de fabriek de melkveilingen willen optrekken door een betrekkelijk hoge prijs te bieden, directie, commissarissen en aandeelhouders al spoedig voor de laatste maal zouden vergaderen. Men het oog op de toekomst besloot men zelfs, toen op de jaarvergadering op 14 februari 1936

opslagtanks voor het gekoeld bewaren van 180.000 kilogram verse melk

een onderdeel van de apparatuur voor het tot poeder verwerken van melk; de indampinstallaties

een bescheiden winst vastgesteld werd, dit bedrag in een daartoe ingesteld reservefonds te storten. Daar was wel reden toe, zoals een jaar later bleek toen de fabriek veertig jaar bestond. In een buitengewone algemene vergadering deelde de directeur namelijk mede, dat verschillende werktuigen sedertdien nog nooit waren vernieuwd en dat maatregelen gewenst waren. Welnu, aan deze wens zou worden voldaan: twee karns, een pasteur voor ondermelk, twee nieuwe pompen, twee tanks voor water en eventueel een ontijzeringsapparaat voor het reinigingswater mochten worden aangeschaft. De kosten van deze aanschaf en de daarbij behorende verbouwingen werden begroot op f 20.000,—. En al dankte directeur Lankhorst in de volgende vergadering de aandeelhouders voor de toegestane bedrijfsverbeteringen, dat betekende geenszins, dat alle moeilijkheden nu voor de toekomst uit de weg geruimd zouden zijn! Integendeel, de verplichting om de melk naar gewicht en vetgehalte uit te betalen en de invoering van de standaardisatie, zouden zulke investeringen vergen, dat het van de hand doen van het bedrijf zelfs moest worden overwogen. In een buitengewone vergadering van aandeelhouders, op 7 november 1941, werd daarover uitvoerig gesproken. Maar een voorstel tot verkoop, waarvoor twee derde van het aantal stemmen der aandeelhouders vereist was, werd verworpen. Later bleek dit een besluit met verstrekende gevolgen, al was daarmee zeker niet de gemakkelijkste weg ingeslagen! Het was namelijk nauwelijks mogelijk, aan de in het standaardisatiebesluit gestelde eisen te voldoen en het bedrijf draaiende te houden. Door directie en personeel is — vooral in deze jaren — veel werk verzet.

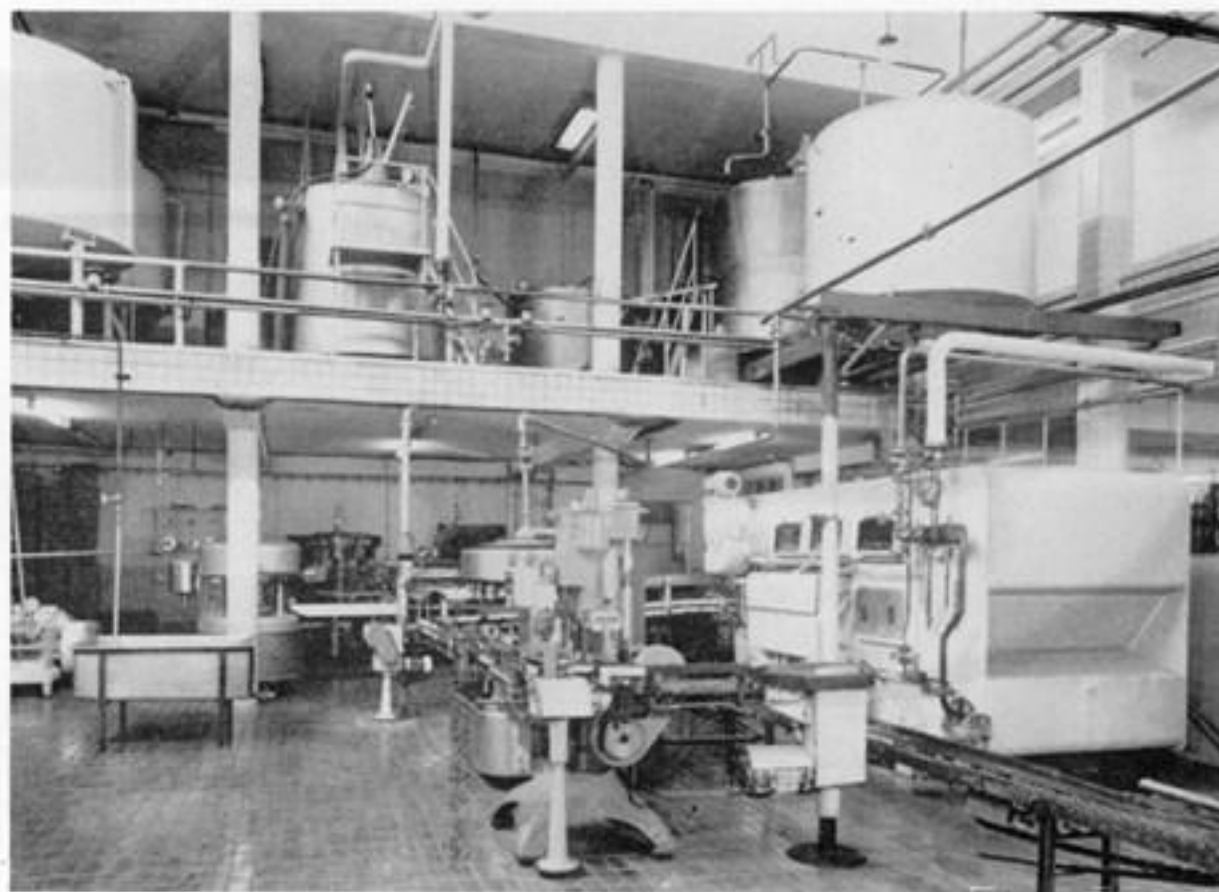
Op 1 juni 1944 legde de heer C. J. Lankhorst, die gedurende 18 moeilijke jaren van crisis en oorlog de directie voerde, zijn functie neer. In september van datzelfde jaar ontviel het bedrijf zijn president-commissaris, de heer B. Noordam, die vanaf de oprichting leiding aan dit college had gegeven.

Nog ruim drie jaren zou de n.v. Stoomzuivelfabriek „Delfland”, onder leiding van de heer J. van der Heide, een zelfstandig leven leiden. Toen kwam het bedrijf onder invloed van de enorme, ja haast revolutionaire, ontwikkeling en concentratie die de zuivelwereld na de tweede wereldoorlog gekenmerkt heeft. In een buitengewone vergadering van aandeelhouders op 17 januari 1947, werd de verhouding tussen boeren-afzetcoöperatie, C.M.C., en boeren N.V. breedvoerig besproken. Wijziging der statuten en overdracht van een meerderheid der aandelen aan de C.M.C. waren er het resultaat van. Nog eenmaal volgde een samenkomst van aandeelhouders, directie en raad van commissarissen, waarin met 164 stemmen voor en 11 stemmen tegen, besloten werd de N.V. te liquideren en de onroerende goederen te verkopen. In de komende maanden werden deze door de C.M.C. overgenomen. In het bezit van circa 12.000 melk-

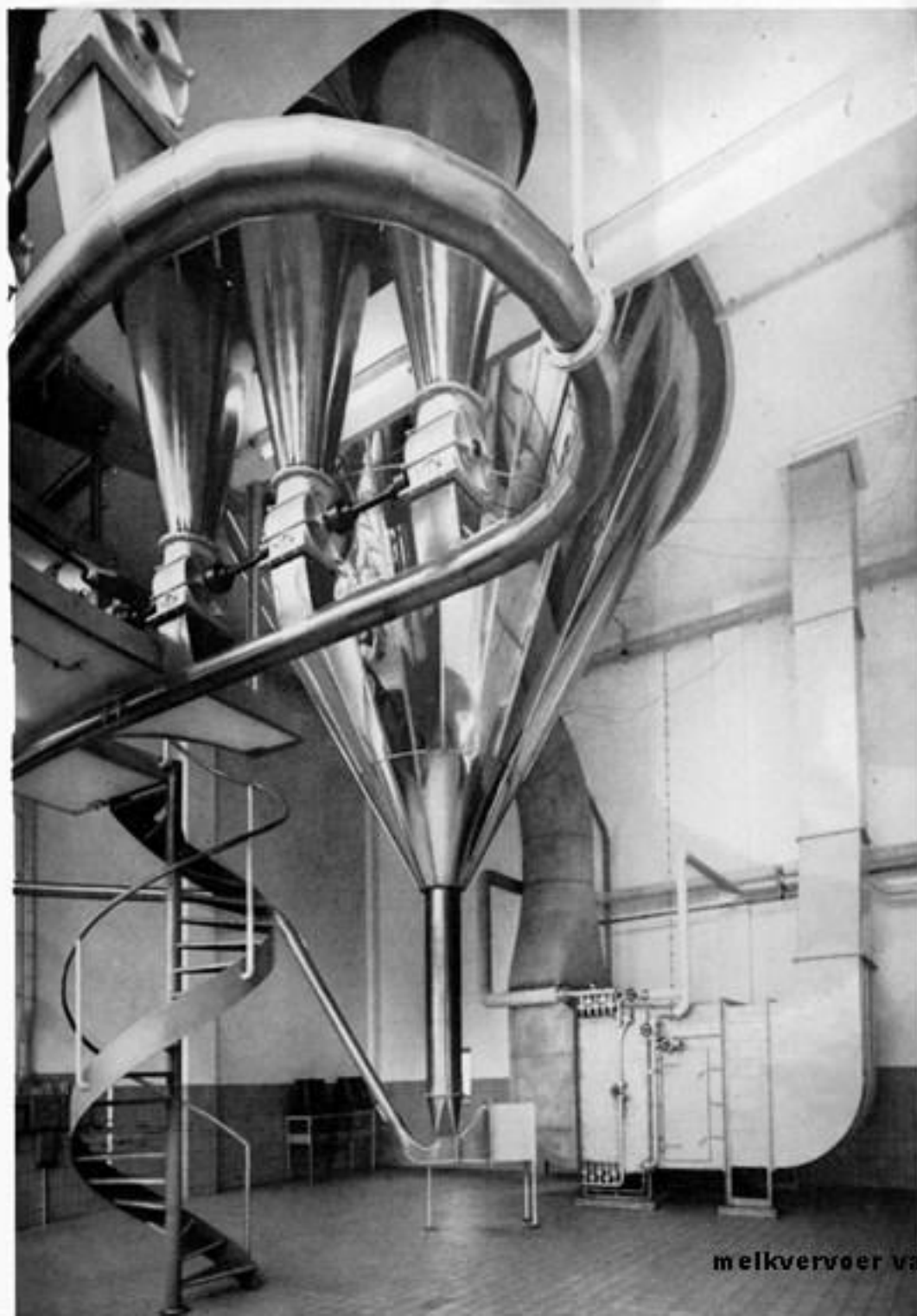
veehouders ging het bedrijf een ander leven leiden. Tot 8 mei 1949 veranderde er — ogenschijnlijk — echter weinig. De fabriek draaide, er werd consumptiemelk in flessen verpakt en er werden consumptiemelkprodukten gemaakt. Maar ook hier deed de noodzaak naar belangrijke verbeteringen zich steeds sterker voelen. Op die achtste mei 1949 werd het bedrijf dan ook gesloten om ruim een jaar later, als een phoenix uit de „as" te herrijzen in een vorm waarin het volledig voor zijn tijd berekend mocht heten. Een onderneming met een aanzienlijke productiecapaciteit voor melkinrichtingsprodukten terwijl daarnaast, met het oog op de grote melkproduktie in voorjaar en zomer, de mogelijkheid geschapen werd om belangrijke hoeveelheden melk te verpoederen. Het spreekt wel vanzelf, dat de n.v. „de Combinatie" om deze reden wel belangstelling had voor een dergelijk bedrijf. De hoge waarde van verse boerenmelk voor de fabricage van drinkmelk en melkinrichtingsprodukten maakt het, het is al eerder genoemd, verantwoord om in een periode van topaanvoeren een zekere hoeveelheid extra melk te kopen, opdat in een periode van geringe melkaanvoer, tenminste over aanzienlijke hoeveelheden verse melk beschikt kan worden. Een bedrijf, als „C.M.C.-Naaldwijk", zoals het in de wandeling heette, met haar 55 werknemers, paste daarom uitstekend in de hele opzet van de n.v. „de Combinatie". Daarom werken, óók nu, van april tot augustus dag en nacht 3 man in de poederafdeling van de huidige n.v. melkinrichting „de Combinatie-Westland" om het poeder uit circa 750.000 kilogram melk per week te kunnen opvangen. Daarnaast mag echter de boterproduktie van 1961/1962 er ook wel wezen: 341.030 kilogram!

Maar dit alles was niet de enige reden, dat het C.M.C.-bedrijf Naaldwijk overging naar de Combinatie-familie. Bij de melkdetailhandelaren-afnemers van C.M.C.-Naaldwijk leefde namelijk óók de wens, medezeggenschap te verwerven in de verwerkingssector. Toen dan ook de n.v. melkinrichting „de Combinatie-Westland" in 1960 was opgericht en met een consumptiemelkomzet van circa zes miljoen liter in Combinatie-verband was opgenomen, bleken nagenoeg alle afnemers-melkdetailhandelaren het lidmaatschap van de Coöperatieve Vereniging van Vrije Melkhandelaren „de Combinatie" u.a. te hebben aanvaard. Deze consumptiemelkomzet — sedert 1952 van circa 4 miljoen liter gestegen tot ongeveer 6 miljoen, bedraagt thans rond 10 miljoen liter, mede doordat tussen de n.v. Loosduinse Melkinrichting „Bouwlust" te Loosduinen en „de Combinatie-Westland" op 3 januari 1960 een fusie tot stand was gekomen. Op 5 november van dat jaar werd toen de produktie in Loosduinen stopgezet en geconcentreerd op Naaldwijk.

De positie die „Naaldwijk" inneemt binnen Combinatie-verband, met een totale

de melkinrichtingsafdeling van het bedrijf te Naaldwijk

de onderkant van de 13 meter hoge poedertoren, waarin de ingedikte melk tot poeder verstoven wordt

vanuit uitgiftestations en winkels, waar de produkten goed gekoeld worden bewaard, op weg naar de consument

het in papier verpakken van verschillende produkten; o.a. voor de twintig Combinatie-melkautomaten

jaaraanvoer van ruim 27 miljoen kilogram melk, waarvan ruim 15 miljoen kilogram in 1961/1962 tot ca. 1,5 miljoen kilogram poeder verwerkt werd, is zeker niet onbelangrijk. Het bedrijf voorziet zelf in de behoefte aan melk en melkinrichtingsprodukten en is alleen, waar het gesteriliseerde melk en chocolademelk in flessen betreft, aangewezen op de produktie van Overschie. Met haar poedertoren — die verschuivingen in de melkaanvoer binnen de onderneming mogelijk maakt — is zij geheel geïntegreerd in de nieuwe organisatie van de onderneming. Een organisatie die er reeds nu, maar vooral in de toekomst voor dient te zorgen, dat met de belangen van melkdetailhandelaren en melkvee-houders rekening gehouden wordt, opdat zij, die de kunst van het melkwinnen in het steeds kleiner wordende landbouwgebied van het eiland Rozenburg en in Holland's glastuin verstaan en opdat zij die dagelijks de consumenten bedienen tussen en in de stedenagglomeraties die dit gebied begrenzen, dat kunnen blijven doen. Een organisatie tenslotte ook, die een logisch gevolg is van wat men in 1950 met elkaar begon.

aan de oever van de Rotterdamse Schie

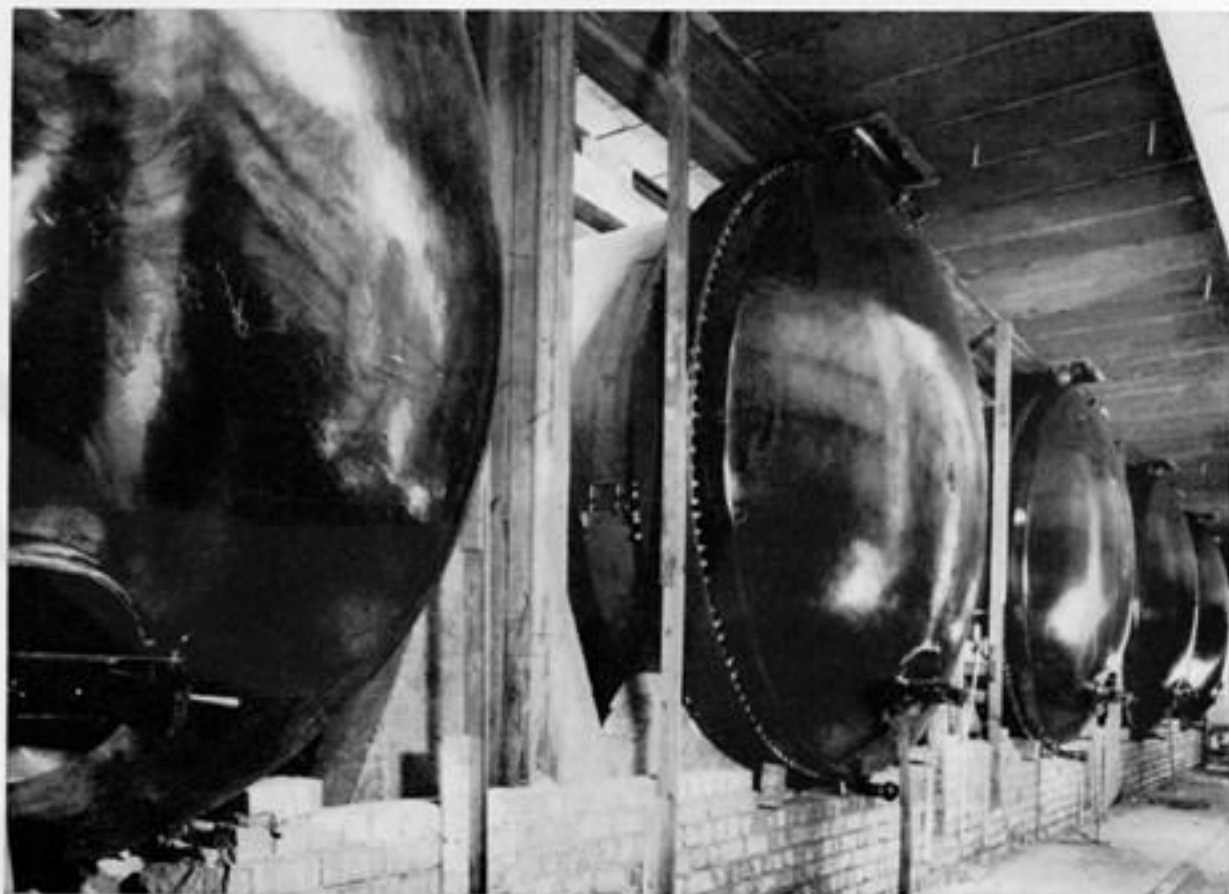

tussen Rotterdam en Bleiswijk

De sonore klappen van een heimachine en fluitend gesis en geratel in de eerste maanden van 1951 waren het duidelijke begin van de nieuwe bestemming van een 13.000 m² groot terrein aan de oever van de Rotterdamse Schie. Achttien tot vierentwintig meter lange betonpalen met verbrede voet verdwenen met iedere klap verder in de venige bodem. De bouw van Rotterdam's grootste melkinrichting was begonnen, nadat deze, begin 1951, voor bijna een miljoen gulden aan Dura's Aanneming Mij. n.v. te Rotterdam was gegund. Uitvoerige besprekingen met de architecten A. Nieuwland en W. F. van de Vegte uit Leeuwarden waren daaraan voorafgegaan. Maar toen lag er ook een plan op tafel dat, zo dacht men, na uitvoering, voor geruime tijd voldoende verwerkingsmogelijkheden zou bieden. En inderdaad stond daar, na ruim anderhalf jaar, een bedrijf van allure, waarvan niemand kon vermoeden, dat er reeds na vijf jaar uitbreidingsplannen voor ontworpen moesten worden.

Plannen die op het ogenblik hun stadium van geleidelijke uitvoering bereikt hebben en daardoor nu al de toekomstige aanblik van het bedrijf verraden. In forse, strakke lijnen, de doelmatigheid van wat daar binnen gebeurt onderstrepd, worden de contouren van de nieuwe opzet — onder architectuur van Ir. K. I. Ruige b.i. — duidelijk.

Dat is dan tien jaar nadat — op 14 juni 1952 — als eerste het Combinatiebedrijf aan de Sluisjesdijk werd stilgelegd en de produktie van gesteriliseerde melk en chocolademelk aanving in het nieuwe bedrijf. Tien jaar van voortdurende uitbouw en toenemende bedrijvigheid. De sluiting van het bedrijf aan de Sluisjesdijk was immers nog maar een begin! Op 15 oktober 1952 verhuisde het kantoor en drie dagen later sloot de fabriek aan de Gaesbeekstraat haar poorten, toen de produktie van yoghurt, bulgaarse yoghurt en vla's in Overschie op gang kwam. Ook toen echter waren nog niet alle machines en apparaten, in het reeds voor een belangrijk deel met een roestvrijstalen leidingnet uitgeruste bedrijf, geplaatst. Dit was eerst het geval, nadat in februari 1953 de melkontvangst zover gereed was, dat de melk van veehouders kon worden ontvangen, toen op 11 april de derde vestiging — aan de Delftweg in Overschie — gesloten werd. Daarmee was de concentratie van de Combinatie-bedrijven voltooid en kon er door de 118 personeelsleden aanzienlijk doelmatiger gewerkt worden. Ook in kwalitatief opzicht had dit een gunstige invloed. De ontwikkeling was echter geenszins afgesloten. Integendeel! Het bedrijf in Maasdam was aan grondige verbeteringen toe en dat betekende extra werk voor „Overschie”. Dat begon al direct na de feestelijke opening door mr. G. E. van Walsum, burgemeester van Rotterdam, op 15 december 1953, toen in de daaropvolgende winter zoveel mogelijk de produktie van Maasdam overgenomen werd. De

plannen worden verwezenlijkt; vijf tanks, met een inhoud van 50.000 liter per stuk, in het nieuwe tanklokaal

de centrifuge- en pasteurisatieafdeling waar per uur 30.000 liter melk verwerkt kan worden

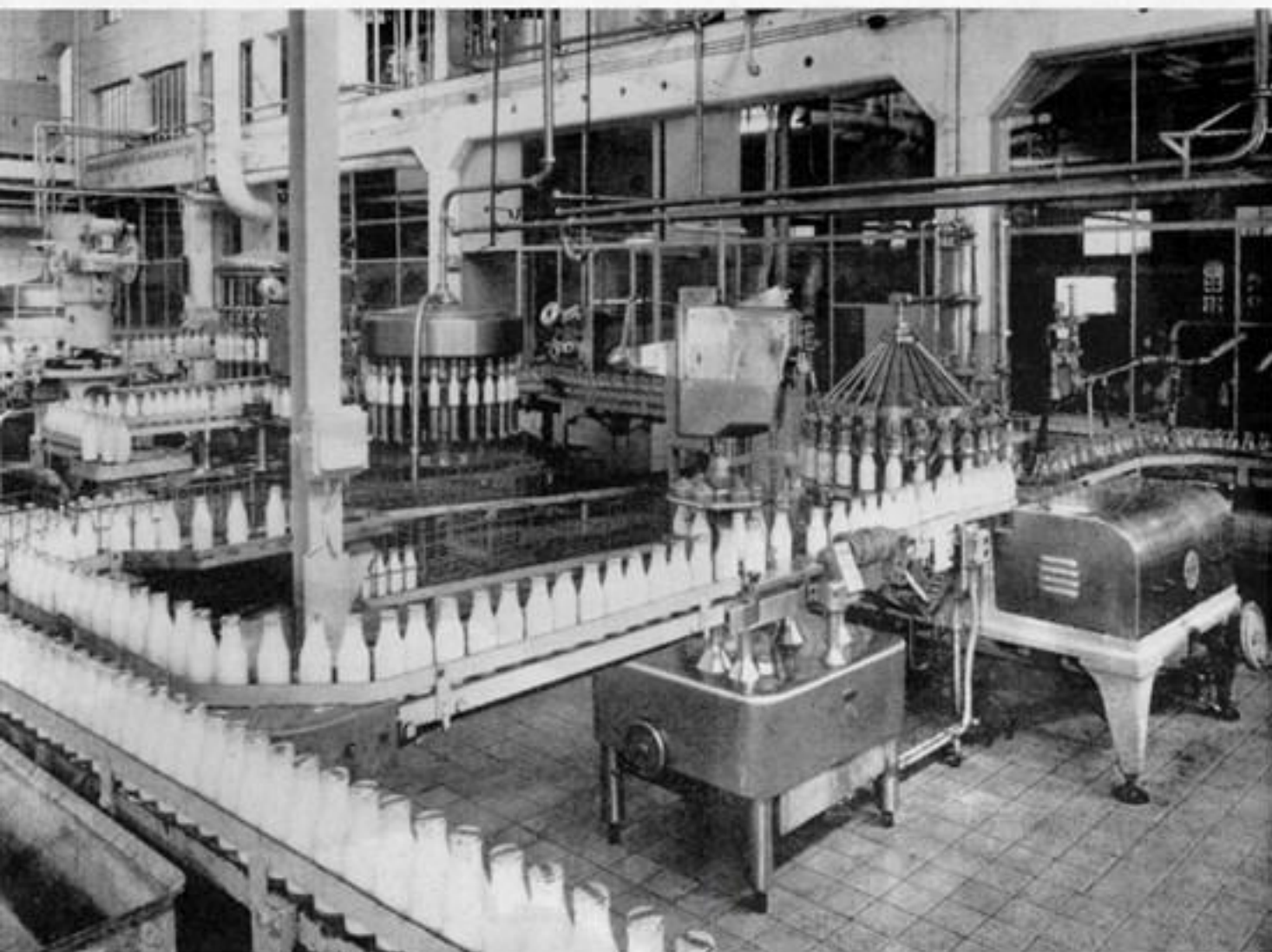

grote reservecapaciteit waarover men hier beschikte maakte dat zonder moeilijkheden mogelijk. Welnu, deze reservecapaciteit zou geen overbodige luxe blijken. In het eerste jaar dat de nieuwe fabriek volledig in bedrijf was, namen de omzetten al direct toe. In het volgende boekjaar — 1954/1955 — nam dit, mede door de levering van schoolmelk aan alle in Rotterdam gevestigde scholen, dermate vormen aan, dat in de flessenmelkafdeling zelfs al een zekere overbelasting dreigde!

De omzettoename in de sectoren vla, yoghurt en bulgaarse yoghurt was daar overigens eveneens debet aan. Grote uitbreidingen in de flessenmelkafdeling konden echter, al werd de schoolmelkvoorziening in Rotterdam voor vijf jaar aan het bedrijf opgedragen, voorkomen worden. Na langdurige proefnemingen lukte het namelijk een andere methode bij de yoghurtbereiding toe te passen, waardoor het broeden van de melk in de fles kon vervallen. Bracht dit op andere punten in het bedrijf verlichting, belangrijker nog was de onverwachte bijkomstigheid dat de hierdoor verkregen grotere smakelijkheid van dit produkt, de omzet enorm deed stijgen! Daarbij bleef het echter niet. Rotterdam beleefde in dat jaar — 1955 — de grote E. 55 tentoonstelling en de Combinatie was er met smakelijke, goed gekoelde, in papier verpakte, melk. Wat de E. 55 betreft, bleek dit een succes, maar verder bleef de belangstelling voor melk in papierverpakking — de Combinatie bracht dit als eerste in ons land op de markt — toch nog gering.

Nadat in datzelfde jaar in totaal 83 slijters van de inmiddels gesloten Vlaardingse Melkcentrale en van „De Landbouw” in Schiedam besloten hun produkten van „de Combinatie” te betrekken en de omzetten mede daardoor verder toenamen, moest er tenslotte toch overgegaan worden, zowel in Overschie als in Maasdam, de benodigde apparatuur voor het verpakken van produkten in flessen uit te breiden. In niet geringe mate bleek toen al de toenemende welvaart van invloed te zijn op de vraag naar flessemelk. Bovendien werden ook de scholen in de gemeenten Schiedam en Vlaardingen in het schoolmelkprogramma opgenomen. Het gevolg daarvan is, dat thans dagelijks aan in totaal 650 scholen 87.000 flesjes schoolmelk in goed gekoelde wagens worden afgeleverd. Dit schoolmelkprogramma vergde in 1961/1962 een hoeveelheid van ruim 3,3 miljoen liter melk. In overleg met de andere in Rotterdam en omgeving werkzame bedrijven wordt de voorziening van de ziekenhuizen verzorgd. Dit alles was er de oorzaak van dat het aantal jaarlijks te vullen flesjes opliep tot getallen met 8 cijfers. In totaal werden er in 1961/1962 alleen al door Overschie meer dan 60 miljoen stuks gevulde flessen afgeleverd!

De belangrijke ontwikkeling van de gehele onderneming, die zich in de afgelopen

flessenvulafdeling waarbij rechts een vulmachine voor m
produkten, waarmee per uur 8000 flessen gevuld kun
worden

het steriliseren van gevulde flessen in de 14 meter h
sterilisatietorens

duizenden flessen dag in dag uit passeren zij, onder meer door middel van in de vloer verzonken transportbanen, de koelcellen om, via de uitgiftestations of rechtstreeks, de bedrijven der afnemers te bereiken

jaren voordeel, heeft vanzelfsprekend ook invloed uitgeoefend op het verloop van zaken in Overschie. Vanzelfsprekend, omdat er in de gehele opzet in de eerste plaats van wordt uitgegaan, dat dit moederbedrijf met zijn twee sterilisatoren, met zijn karns en ketels, kortom met de gehele kostbare apparatuur, zo volledig mogelijk bezet dient te zijn om zo economisch mogelijk te werken. De plaats van het bedrijf Overschie in de gehele Combinatie-familie, spreekt o.m. duidelijk uit de afleveringen aan slijters, scholen en ziekenhuizen in 1950/1951; 1955/1956; 1960/1961 en 1961/1962.

afleveringen aan slijters, scholen en ziekenhuizen in 1.000 liter melk en melkinrichtingsprodukten

	bedrijf Overschie	gehele onderneming
1950/1951	27.500	40.000
1955/1956	39.500	52.000
1960/1961	44.500	61.000
1961/1962	44.000	61.000

Werd in 1958/1959 besloten tot totale vernieuwing van het bedrijf in Maasdam, tegelijkertijd werden plannen voor Overschie op stapel gezet. Uit onderstaand staatje blijkt hoe men zich voortdurend ingesteld en aangepast heeft en zich ook nu weer instelt op de verwachte ontwikkeling.

verwerkingscapaciteit bedrijf Overschie

	1950¹⁾	1955	1962
opslagcapaciteit (liters)	64.000	280.000	560.000
centrifugecapaciteit (kg/uur)	9.000	9.000	18.000
homogeniseercapaciteit (liters/uur)	2.000	12.000	19.000
kookcapaciteit van produkten (liters)	2.400	32.000	37.000
karncapaciteit (liters room)	10.000	12.000	12.000
flessenvulcapaciteit (stuks/uur)	10.000	21.000	37.000
koelcelruimte (m²)	170	240	600
koelcapaciteit (cal./uur)	22.000	450.000	650.000

¹⁾ de drie Rotterdamse bedrijven

een van de uitgiftestations

de kelders onder de toekomstige afdelingen zijn gereed

uit de koelcel — in de koelwagen; in totaal beschikt de gehele onderneming,
over 52 trucks en bestelwagens en over 28 aanhangwagens

één schakel van de kringloop — flessen, terug van de consument, komen het bedrijf weer binnen

In dit verband werd in 1958/1959 een begin gemaakt met de bouw van een koelhuis, een magazijn en een uitgiftelokaal. Het jaar daarop werd begonnen met de bouw van een kelder van 1600 m² vloeroppervlakte, hoofdzakelijk bestemd voor de opslag van emballage en van boter in speciale koelcellen. Deze objecten werden in 1960/1961 opgeleverd. Maar inmiddels was er ook alweer een begin gemaakt met de bouw van een groot tanklokaal. Daarin zijn thans 5 tanks, liggend geplaatst met ieder een opslagcapaciteit van 50.000 kilogram melk.

Deze uitbreiding staat natuurlijk niet op zichzelf, maar moet gezien worden in het kader van de gehele onderneming. En dan speelt de ontwikkeling in de afzet in het Zeeuws-Vlaamse land een even grote rol als die van gesteriliseerde melk in Naaldwijk; dan moet de afzetontwikkeling aan de noordelijke Maasoever evenzeer opgevangen kunnen worden als eventuele onvoorziene omstandigheden, bijvoorbeeld in Maasdam. Zijn de andere bedrijven, Naaldwijk, Maasdam, Middelharnis en Terneuzen niet los te zien van Overschie, evenmin kan Overschie los gedacht worden van deze bedrijven. Gezamenlijk en in onderlinge samenhang, bevorderen zij de ontwikkeling van de gehele N.V. Een ontwikkeling die sedert 1950 meer dan een verdubbeling van de activiteiten te zien gegeven heeft. Met een jaarlijkse melkaanvoer van 100 miljoen kilogram melk, met een uitgebreid produktenassortiment, met een boterproduktie van ca. 700.000 kilogram per jaar en 1,5 miljoen kilogram melkpoeder, is er sedert 1950 — in goede combinatie tussen melkhandelaar en melkveehouder — waarlijk iets groots verricht.

Aan de oever van de traag stromende Rotterdamse Schie, reikten boer en melkhandelaar elkaar de hand. Zij bouwden daar samen een onderneming van formaat en hebben zich er wel bij bevonden. Een onderneming waarin, op zovele verschillende plaatsen, een symfonie van geluid en bedrijvigheid, van kleur en vorm, een symfonie van samenwerking valt waar te nemen. En of dit nu het metaalachtig geklik van de boterinpakmachine betreft, het gerinkel van glaswerk, het dreunen van electromotoren of het zoevend geluid van autobanden over de Zeeuws-Vlaamse wegen, het doet er niet toe, want met elkaar vormen zij de imponerende slotaccorden van het eerste deel van de symfonie die „Combinatie” heet.

gekoelde MELK
DE COMBINATIE

Konink

INHOUD

	voorwoord	3
I	symfonie van samenwerking	5
II	voorspel	13
III	twee tegengestelde belangengroepen vinden elkaar	19
IV	opbouw en ontwikkeling	23
V	ten zuiden van de Schelde	35
VI	achter dijken en duinen	45
VII	tussen Hollands Diep en Nieuwe Maas	51
VIII	in Holland's glastuin	57
IX	aan de oever van de Rotterdamse Schie	67

verantwoording:

tekst: N. Sickenga

ontwerp en lay-out: Marga Snater

foto's: Gerard de Vries

Frits Rotgans - pagina 2

Aero Camera - pagina 15

cliché's: Van Setten & Co. - Amsterdam

druk- en bindwerk: Kampert en Helm N.V. - Amsterdam

melkvervoer van vroeger tot nu ©